

„Muidugi, palju roosilist siin pole“: Gert Helbemäe kirjad DP-laagrist

Maarja Hollo*

Teise maailmasõja ajal lahkus ja põgenes Eestist läände hinnanguliselt 80 000 eestlast.¹ Lahkumine algas 1939. aastal, mil Eestis elanud baltisakslased said võimaluse oma etnilisele kodumaale tagasi pöörduda ja nendega liitus ka 500–1000 eestlast. Suurem osa eesti põgenikest jättis oma kodumaa aga Saksa okupatsiooni ajal 1941. aasta suvest 1944. aasta hilissügiseni.² 1944. aasta augustis vallandunud ja oktoobrikuuni kestnud põgenemislainet on põgenike suure hulga tõttu hakatud nimetama ka suureks põgenemiseks. See oli aeg, mis kujunes paljudele eesti perekondadele pöördeliseks – sõjasündmuste keerises tuli kiiresti otsustada, millisesse riiki põgeneda ja kuidas leida selleks võimalus. Sageli sündis otsus n-ö viimasel minutil,³ kuid oli neidki, kes olid põgenemist küll pikalt planeerinud, kuid olid lõpuks siiski sunnitud paigale jääma.

1943. aastal lahkusid Eestist Rootsi rannarootslased ja koos nendega ka umbes 2000 eestlast, samuti need eesti mehed, kes ei soovinud astuda Saksa armeesse, eelistades selle asemel minna Soome võitlema. Samal aastal jõudsid Soome ka paljud eesti kirjanikud ja haritlased. 1944. aasta suvel ja sügisel pageti rinde lähenedes massiliselt peamiselt Saksamaale ja Rootsi. Hinnanguliselt jõudis Eestist Saksamaale ligemale 40 000 inimest. Suur osa põgenikke koondus kohalejõudmise järel sealsetesse põgenikelaagritesse. 1946. aasta sügisel viibis neis olemasolevail andmeil 31 241 eestlast:⁴ neist 16 688 elas USA, 13 698 Briti ja 855 Prantsusmaa tsooni laagrites.⁵

Kirjanik ja ajakirjanik Gert Helbemäe (1913–1974), kes põgenes 1944. aasta sügisel koos abikaasa Are ja tütre Enega Saksamaale, asus elama Lübeckisse, mis kuulus Briti tsooni. Kokku oli Briti tsoonis 89 DP- (ingl *displaced person*)⁶ ehk põgenikelaagrit.⁷ Sõja lõppedes elas Lübeckis ja selle ümbruses umbes 2000 eestlast, mistõttu kujunes sellest linnast Briti tsooni eestlaste oluline keskus,⁸ kuhu loodi seitse DP-laagrit, millest viis olid üksnes eestlaste laagrid. Lisaks tegutsesid Lübeckis mitmed eesti organisatsioonid, sealhulgas Eesti Komitee, ning välja anti ajalehte Sõnumid.

* Maarja Hollo (1979), PhD, Eesti Kirjandusmuuseum, vanemteadur, maarja.hollo@kirmus.ee

¹ K. Kumer-Haukanõmm. 1944. aasta suur põgenemine ja eliidi lahkumine Eestist. – Tuna 2014, nr 4, lk 53.

² K. Kumer-Haukanõmm. Teise maailmasõja aegne eestlaste sundemigratsioon Läände. – Acta Historica Tallinnensia 2011, nr 17, lk 98.

³ Näiteks võib tuua Friedebert ja Elo Tuglase põgenemisloo. Vt F. Tuglas. Eluloolisi märkmeid II. 1944–1959. Tartu: Virgela, 1997, lk 10.

⁴ K. Kumer-Haukanõmm. Eestlaste põgenemine Saksamaale. – Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal. Artiklid ja elulood. Tartu: Korp! Filiae Patriae, 2009, lk 17.

⁵ Samas.

⁶ Erinevalt Rootsist tehti Saksamaal vahet DP-de (*displaced persons*) ehk ümberpaigutatud isikute (maapagulaste) ja põgenike (*refugees*) vahel. DP-dena määratleti seal tsiviilisikud, kes olid sattunud väljapoole oma kodumaad, põgenikena aga neid, kes olid sunnitud oma riigi piirides kodudest lahkuma (Vt F. Kool. DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951, Lakewood, New Jersey: Eesti Arhiiv Ühendriikides, 1999, lk 16). Käesolevas publikatsioonis ei ole seda vahet tehtud ja neid mõisteid on kasutatud sünonüümidena.

⁷ D.P.-d valguvad Briti tsooni. – Välis-Eesti, 20.10.1946.

⁸ F. Kool. DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951. Lakewood, New Jersey: Eesti Arhiiv Ühendriikides, 1999, lk 340.

1946. aasta juunis hakkas olukord aga muutuma: pärast laagrite koondamist jäi alles kolm rahvusvahelist laagrit ja üks eesti laager,⁹ skautide tegevus keelati, lehe väljaandmine lõppes ja Eesti Komitee likvideeriti. Rootsis ilmunud nädalalehe Välis-Eesti 1946. aasta novembrinumbris tõdetakse: „Uued tuuled pagulaspoliitikas ei õigusta enam Lübecki nimetamist eestlaste pealinnaks.“¹⁰ Samal ajal oli aga Lübeckis elavatel eestlastel mugav pidada sidet Rootsi jõudnud lähedastega: linnas asus Rootsi Punane Rist ja konsulaat ning sadamast väljusid Skandinaaviasse suunduvad laevad. Helbemäe abikaasal õnnestus Lübeckis tööle saada UNRRA (ingl *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) ehk Ühinenud Rahvaste Abistamis- ja Rehabilitatsioon Valitsuse ametnikuna, Helbemäel aga UNRRA raamatukogus, samuti ajas ta UNRRA „kultuurasju“, nagu selgub 21. novembril Uibopuule kirjutatud kirjast. UNRRA teenistus võimaldas Helbemäe perel elada paremates tingimustes kui teistel DP-laagri elanikel, ka oli tal võimalik jätkata kirjanduslikku tegevust: Saksamaal valmis näidend „Viibinud vastus“ helilooja Johannes Kappeli elust, näidend lastele ja novellikogu „Vaikija“.

Helbemäe kirjavahetus kirjanik Valev Uibopuuga (1913–1997) sai alguse 1946. aasta augustis, mil Helbemäe saatis toona Stockholmis elanud Uibopuule kirja, milles avaldab tänu Uibopuu esimese Rootsis ilmunud novellikogu „Linnud puuris“ (1946) eest. Kontakti otsimise peamiseks põhjuseks näib olevat olnud soov leida avaldamisvõimalusi Rootsis, kus tegutses 1944. aastal asutatud ja Andres Lauri juhitud kirjastus Orto. Rootsis olid hakanud ilmuma ka eestikeelsed ajalehed, sealhulgas ajaleht Välis-Eesti, mille toimetuses Uibopuu töötas.

Teiseks võis Helbemäe kontakti otsida seetõttu, et vajab julgustust, tuge ja nõu olukorras, kus tal puudus teadmine, mida toob tulevik ja kas tal õnnestub oma pooleli oleva jutukogu käsikiri avaldada. Helbemäe esimesest kirjast selgub ka, et kaks kirjanikku olid tuttavad juba enne kodumaalt põgenemist: Helbemäe mainib vana, ent põgusat tutvust. Ilmselt teadsid nad teineteist ajakirjanikutöö kaudu: Helbemäe oli enne sõda teinud kaastööd mitmele ajalehele (Vaba Maa, Eesti Pildileht, Roheline Post, Uudisleht),¹¹ Uibopuu alustas oma ajakirjanikukarjääri Vaba Maa reporterina ja jätkas 1941. aastast Eesti Sõna kultuuriosakonna toimetajana, kuid tegi kaastööd ka ajakirjadele Nädal Pildis, Talupere-naine, Ajakiri Kõigile, Huvitav Žurnaal ja Kirilind.¹²

1943. aasta kevadel saadeti Uibopuu Poola Dębicasse, kus asus Eesti Leegioni väljaõppelaager,¹³ ülesandega kirjutada reportaaž, mis meelitaks eesti mehi vabatahtlikult Eesti Leegioni astuma. Reisil nähtu ja kuuldu osutus Uibopuule silmi avavaks kogemuseks – kodumaale naasmise asemel tekkis tal kavatsus minna Taani ja sealt edasi Rootsi, kuid sõprade vastuseisu tõttu tuli sellest loobuda. Tagasi koju jõudnud, hakkas Uibopuu otsima võimalusi Soome minekuks ja sama aasta suvel õnnestuski tal 3000 marga eest kodumaalt põgeneda.¹⁴

Koos kaheteistkümne eesti mehega, kes otsustasid rindele minna, jõudis Uibopuu 3. augustil Helsingisse, kus põgenikud üle kuulati.¹⁵ Seejärel väljastati talle ajutine elamisluba ja ta asus tööle Zooloogia Muuseumi raamatukogus, kus korrastas kartoteeki. Sama ametit pidas ta hiljem ka Soome Rahvaluule Arhiivis ja lõpuks ajalehe Malevlane toimetuses.

1944. aasta 25. septembril lahkus Uibopuu Rootsi. Esmalt tuli Soomest saabujatel viibida kolm päeva Kummelnäsi läbikäigulaagris, kust nad seejärel viidi edasi Sigtuna laagrisse.¹⁶

⁹ Läbi Briti tsooni laagrite 2. – Välis-Eesti, 1.12.1946.

¹⁰ Läbi Briti tsooni laagrite. – Välis-Eesti, 24.11.1946.

¹¹ A. Mägi. Gert Helbemäe. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1968, lk 9–10.

¹² Ü. Tont. Valev Uibopuu. Elu ja loominguga lugu. Tartu: Ilmamaa, 2004, lk 57.

¹³ P. Virtaranta. Keskusteluja Valev Uibopuun kanssa. Vestlusi Valev Uibopuuga. Helsinki: Suomalais-ugri-lainen seura, 1991, lk 102.

¹⁴ Samas, lk 103.

¹⁵ Samas, lk 105.

¹⁶ Samas, lk 112.

Lisaks Uibopuule viibis seal teisigi eesti kultuuritegelasi ja kirjanikke, nagu Artur Adson, Marie Under ja Karl Ristikivi. Uibopuu laagriperiood ei kestnud kuigi kaua, sest juba samal aastal asutati Stockholmis ajaleht Välis-Eesti, mille sekretärina ta tööle asus.¹⁷ Samal ajal jätkas Uibopuu loomingulist tegevust: 1945. aastal ilmus romaan „Võõras kodu“, aasta hiljem novellikogu „Linnud puuris“ ja 1948. aastal romaan „Keegi ei kuule meid“. 1954. aasta kevadel kolis Uibopuu Lundi, kus talle tehti ettepanek asuda tööle Eesti Kirjanike Kooperatiivis.

Uibopuu Stockholmi-aastatel kirjutatud kirjad Helbemäele ei ole Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi jõudnud; tema esimene kiri (arhiivis on selle koopia) Helbemäele on kirjutatud novembris 1955 ja viimane kiri 1973. aasta novembris; koos koopiatega on Uibopuu kirju arhiivis kokku kolmkümmend. Helbemäe kirju Uibopuule on Eesti Kultuuriloolises Arhiivis asuvas Uibopuu personaalkogus (f 356) kuuskümmend kuus, lisaks veel neli kirja Helbemäe abikaasalt Arelt. Helbemäe viimane arhiivis leiduv kiri on kirjutatud 1965. aasta augustis ning selles meenutab Helbemäe oma ema surma, kuid teeb põgusalt juttu ka Saksamaal elava isa tervisest.¹⁸

Käesolevas publikatsioonis on avaldamiseks valitud need Helbemäe kirjad, mille ta kirjutas Lübeckis põgenikelaagris viibides. Allikatena on need huvipakkuvad ja väärtuslikud eelkõige seetõttu, et kajastavad Saksamaa DP-laagris viibiva loovisiku mõtteid ja meeolusid, mille kohta leidub vähe autobiograafilisi allikaid. Vähe on teada sellegi kohta, kuidas kujunesid Teise maailmasõja järel eri riikidesse elama asunud kirjanike vahelised suhtlusrõngad ja millised olid kirjanike eneseteostusvõimalused Saksamaa põgenikelaagrites.

Eestlaste elust Saksamaa DP-laagrites on oma raamatus „DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951“ põhjaliku ülevaate andnud Ferdinand Kool. Tema raamatust selgub, et eluolu laagrites sõltus sellest, kas laager kuulus Ameerika, Briti või Prantsuse tsooni, samuti sellest, kes kuulusid laagri juhtkonda ning kas elati kasarmutes ja barakkides või elumajades. Kõige viletsamad tingimused valitsesid Briti tsooni kuulunud laagrites, kuna sealsed toidunormid olid teistes tsoonides kehtestatud normidest väiksemad. Selle põhjusena toob Kool välja Inglismaa halvemad majandusolud.¹⁹ Suur toidukriis jõudis Briti tsoonis kätte 1946. aasta oktoobris-novembris. Ebapiisav toitumine tõi laagrite elanikele kaasa mitmesugused tervisehäädad, nagu „kehakaalu langus, kehveresus koos organismi üldise nõrgenemisega, peavalu, jäsemete nõrkus, vitamiinipuudus, nahamädanik ning furunkuloos, rohked seedetrakti haigused, jne“.²⁰ Ka 1947. aasta jaanuaris ajalehes Välis-Eesti ilmunud kirjutis „Eesti kapteni külaskäik Lübecki“ toob ühe Lübecki lähistel asunud DP-laagri elanike suurima probleemina välja toidupuuduse: „Mõni on täielikult lootuse paremale elule kaotanud, suurem osa siiski loodab, et nende kannatus ei kesta kaua.“²¹

Helbemäe oma kirjades Uibopuule toidupuudust siiski ei maini. Ilmselt oli selle põhjuseks tema ja ta naise positsioon UNRRA ametnikena – vaid Briti tsoonis asuvates laagrites valiti ametnikke ka pagulaste hulgast²² –, kelle arvamuse avaldusi ajakirjanduses, aga võimalik, et ka kirjavahetusi, hoolikalt kontrolliti. Ka ei puuduta Helbemäe oma kirjades teisi laagrieluga kaasnenud piiranguid, näiteks seda, et Briti tsoonis asunud põgenikelaagrite elanikud võisid välismaale saata vaid kaks üheleheküljelist kirja kuus,²³ ega ka kohalike elanike vaenulikkust põgenike vastu, millest tehti sageli juttu DP-laagrite elu kajastavates ajaleheartiklites. Küll aga tunnistab Helbemäe oma esimeses kirjas Uibopuule, et tunneb

¹⁷ Samas, lk 113.

¹⁸ Helbemäe vanemad olid lahutatud.

¹⁹ F. Kool. DP Kroonika, lk 442.

²⁰ Samas, lk 443.

²¹ Eesti kapteni külaskäik Lübecki. – Välis-Eesti, 26.01.1947.

²² F. Kool. DP Kroonika, lk 69.

²³ D.P.-d valguvad Briti tsooni. – Välis-Eesti, 20.10.1946.

ennast laagris vaimselts isoleerituna, kuna puuduvad inimesed, kellega rääkida neil teemadel, mis huvitavad teda kui kirjaniku: „Eriti valus on see minule seetõttu, et minu tutvuskonnas kahjuks praegu neid inimesi ei ole, keda huvitaksid igapäevaelust erinevad probleemid.“²⁴

Kirjadest Uibopuule võib järeldada, et DP-laagri eluga kaasnenud äralõigatuse tundeist ja vaimsest madalseisust päästis kirjanikku loometegevus, aga ka võimalus vahetada adressaadiga mõtteid oma loomingu, pagulaskriitikute ja üldisemat laadi pagulasi puudutavate teemade üle. Nii arutleb ta 1946. aasta detsembris kirjutatud kirjas rahvuslikkuse teemal, küsides:

Olen viimasel nädalal saanud igasuguseid Rootsis ilmuvaid ajakirju ja neid lugedes tekkis niisugune kuri mõte: on meie rahvuslikkusega asi siis tõesti nii hull, et seda tuleb nii palju serveerida, pahatihti väga õõnsalt kõlavate lausetega? Kas ei ole isamaa-armastus ja sellega ühenduses olevad tunded mitte niivõrd pühad, et neid ei tuleks nii palju korrutada, eriti kui midagi uut ei ole ütelda. Või on tõesti vaja võõrsil kogu aja rahvustunnet õhutada, sest et ta muidu kaoks. Mina ise ei usu seda.²⁵

Kirjast nähtub, et Helbemäe eelistas ennast identifitseerida esmalt eurooplase ja alles seejärel eestlasena, tsiteerides Gustav Suitsu kuulsat üleskutset ja avaldades sellega poolehoidu nooreestilikule maailmavaatele. Ilmselt tundus Helbemäe arutlus Uibopuule piisavalt huvipakkuv, sest Helbemäe järgmisest kirjast selgub, et Uibopuu avaldas selle ajalehes Välis-Eesti.

Helbemäe teeb oma kirjadest palju juttu ka kirjastamisvõimalustest, millega Saksamaal olid keerulised lood: iga väljaande trükkimiseks oli vaja sõjaväevalitsuse ja hiljem UNRRA luba, paberit ei olnud lihtne hankida, samuti tuli kirjastamiseks loa saanud tekst tõlkida saksa keelde.²⁶ Hoopis lihtsam oli avaldada teos Rootsis tegutsenud Eesti Kirjastuses Orto. Kuna Uibopuu oli Ortos juba mitu teost avaldanud, küsib Helbemäe temalt kirjastuse kohta infot, kavatsedes ka oma esikteose avaldada just seal. Lisaks sellele huvitab teda Uibopuu arvamus tema novellide kohta – ilmselt olid just Uibopuu novellid talle eeskujuks.

Leidub kirju, milles tehakse juttu Saksamaal viibinud eesti pagulaste saatusest. 1947. aasta veebruaris kirjutab Helbemäe vastuseks Uibopuu küsimusele:

Teie tunnete muret Saksamaa põgenike pärast. Muidugi, palju roosilist siin pole. Aga üldiselt leian: kahetsust tuleb tunda nende pärast, kes pimesi puhkavad veel kodumaal saavutatud tiitlitel ja positsioonidel.²⁷

Seda, kuivõrd vastumeelseks laagrielu aja möödudes põgenikele muutus, annab kujukalt edasi Lübecki DP-laagri elaniku Jaak Kase avalik kiri Manchester Guardiani toimetusele; kiri ilmus hiljem ka Eesti Teatajas. Kirja ajendiks oli samas ajalehes ilmunud kirjutis UNRRA ühe *team*'i endiselt direktorilt, kes süüdistas põgenikke soovimatutes kodumaale naasta. Kask deklareerib oma kirjas: „Meie kõigi palavaim soov on saada DP-dest jälle inimesiks ning lahkuda laagrist ja ka Saksamaalt. Oleks ainult, kuhu minna.“²⁸ Samasugust soovi väljendab ka Helbemäe oma 21. novembril kirjutatud kirjas, milles ta tunnistab vastumeelsust Euroopasse jäämise suhtes:

Läheks ka, kas või vabrikusse tööliseks, kuid peasi et siit välja saaks. Seal oleks paremaid võimalusi uude maailma minna. Sest ma ei usu enam Vanasse Euroopasse. Enne peab temast veel uus torm üle käima. Aga kui sellest tormist üle jääd, siis on sul loteriil peavõidu võitnu

²⁴ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 2, G. Helbemäe V. Uibopuule 12. augustil 1946.

²⁵ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 18, G. Helbemäe V. Uibopuule 16. detsembril 1946.

²⁶ F. Kool. DP Kroonika, lk 809.

²⁷ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 31, G. Helbemäe V. Uibopuule 17. veebruaril 1947.

²⁸ J. Kask. Eesti DP kiri Londonis. – Eesti Teataja, 4.09.1946.

õnne. Abikaasa sugulased kutsuvad meid Ameerikasse, on meile garantii välja pannud, aga asi ei nihku siit.²⁹

Kirjas väljendatud pessimismist hoolimata jäi Helbemäe erinevalt paljudest teistest Saksamaa DP-laagrites viibinud eesti pagulastest Euroopale truuks: 1947. aasta veebruaris kirjutatud kirjas avaldab ta lootust Inglismaale pääseda. Peagi see lootus ka täitus: sama aasta aprillis jõudis Helbemäe Inglismaale, kus ta sai tööd esialgu Hulli ja hiljem Londonis West Endis asunud läbikäigulaagri ametnikuna (*welfare officer*). Teised pere liikmed – Helbemäe abikaasa, ema ja laps – pidid esialgu jääma Saksamaale: Helbemäe abikaasal soovitati kolida Inglismaale hiljem, kuna talle lubati Saksamaal paremat töökohta, Helbemäe ema ja laps said Saksamaalt lahkumise loa aga alles sügisel.

Esimesi Inglismaa-muljeid vahendab kirjanik 25. aprillil kirjutatud kirjas, väljendades üllatust temasse kui pagulasse suhtumise üle:

Peaausalt tunnistama, et olen ülimalt üllatunud, et inglased muulasest vaimuinimesest siiski lugu peavad ja et minusse igal sammul suhtutakse lugupidamisega, mis mulle õieti harjumata.³⁰

Elu Inglismaal kajastab Helbemäe ka Välis-Eestis ilmunud kirjutises „Inglise kaminatule valgel...“, millest jääb kõlama rahulolu uue asukohamaa elu ja inimestega, samas kirjutises puudutab autor esimest korda ka toidu teemat: „Sööme neli korda päevas ja joome kaks korda inglastele nii südamelähedast tea'd!“³¹

Kohe pärast Inglismaale jõudmist hakkas Helbemäe Inglismaa Eestlaste Ühingu nädalalehe Eesti Hääl toimetajaks. Töötada tuli „väga primitiivsetes oludes“ ja esialgu polnud raha lehe väljaandmiseks.³² 1947. aasta jõulude ajal õnnestus esimene number siiski välja anda, kuid ühes dateerimata kirjas tõdeb Helbemäe: „Kogu see lehetegemine on olnud üks närvide söömine...“³³ Kirjandusliku tegevusega jätkamine võttis aega, sest kõigepealt tuli uuel asukohamaal „jalad alla saada“,³⁴ nagu tunnistab Helbemäe oma viimases Saksamaalt saadetud kirjas. Juba Inglismaale jõudnult tunnistab ta ühes dateerimata kirjas, et „elu on siin üldse kujunenud mul lihtsalt „jahiks igapäevase leiva järele“ ja selles olustikus ei jätku üldse aega loovtööks“.³⁵

Aja möödudes tekkis Helbemäel siiski rohkem võimalusi loovtööd teha – oma esimese

Kirjanik Gert Helbemäe koos abikaasa Are Helbemäega Londonis. Eesti Rahva Muuseumi fotokogu. ERM Fk 3051:9785

²⁹ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 15, G. Helbemäe V. Uibopuule 21. novembril 1946.

³⁰ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 43, G. Helbemäe V. Uibopuule 25. aprillil 1947.

³¹ G. Helbemäe. Inglise kaminatule valgel... – Välis-Eesti, 11.05.1947.

³² A. Mägi. Gert Helbemäe. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1968, lk 14.

³³ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 54, G. Helbemäe V. Uibopuule (dateerimata).

³⁴ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 39, G. Helbemäe V. Uibopuule 9. aprillil 1947.

³⁵ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 1, G. Helbemäe V. Uibopuule (dateerimata).

Inglismaal ilmunud romaani pealkirjaga „Elamata elu“ avaldas Helbemäe 1952. aastal. See on pühendatud DP-laagri aastatele: tegelasteks on laagris kohatud pagulased, peategelase Märt Hiimeri prototüübiks aga valis kirjanik oma isa.³⁶ Helbemäe romaanide puhul ongi esile toodud nende autobiograafilisust: teoste motiivid, tegelased ja tegevus-ümbruse ammutas kirjanik sageli oma elust, „vahel ka sügavalt isiklikest dimensioonidest“.³⁷ Nii on ka „Elamata elus“ olulisel kohal autori enda laagris kogetu ja seal valitsenud õhkkond. Järgnevatel aastatel valmis Helbemäel veel mitu romaani: „Kägu odraokkaga“ (1953), „Õekesed“ (1955), „Sellest mustast mungast“ I-II (1957–1958), „Ohvrilaev“ (1960) ja „Ainult ajutiseks“ (1964).

Helbemäe DP-laagris kirjutatud kirjade peamine teema on kirjaniku looming ja selle avaldamisvõimalused ning kaastöö tegemine väliseesti ajalehtedele ja ajakirjadele. Hoo- pis harvem teeb kirjade autor juttu isiklikust elust ning neist tunnetest ja mõtetest, mida „ühetooniline, seisev elu“ laagris talle ja teistelegi pagulastele peale surus. Erandiks on 17. veebruaril 1947 kirjutatud kiri, milles Helbemäe kõneleb oma abikaasast Arest ja suhtest temaga, rõhutades, et neid seob „ka vaimne side“.³⁸

Helbemäe Londonis kirjutatud kirjad näitavad, et aja möödudes muutusid kahe kirjaniku suhted lähedasemaks: 1961. aasta veebruaris kirjutatud kirjas pöördub Helbemäe adressaadi poole esimest korda sõnadega „Armas Valev!“ . Aastakümnete jooksul kahe kirjaniku vahel tekkinud sõprusest annab tunnistust seegi, et 1960. aastate keskel külastas Uibopuu koos abikaasaga Londonis elavat Helbemäed ja tema peret, meenutades seda külastäiku 1967. aasta oktoobris kirjutatud kirjas:

On juba hulk aega mööda sellest kui Londonis viibisime. Aga ikka veel räägime sellest Mallega, kui tore seal oli ja kui meeldiv Teie juures. Neist muljetest jätkub ilmselt soojenduseks pika eeloleva talve jooksul.³⁹

Kirjanik Valev Uibopuu kirjutamas kirjutamas. RA, EFA.656.0.407177

³⁶ A. Mägi. Gert Helbemäe. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1968, lk 28.

³⁷ M. Vaino. G. Helbemäe kirjutatud elu. – Looming 2013, nr 10, lk 1420.

³⁸ EKM EKLA, f 356, m 54: 14, l. 31, G. Helbemäe V. Uibopuule 17. veebruaril 1947.

³⁹ EKM EKLA, f 336, m 4: 3, l. 2, V. Uibopuu G. Helbemäele 4. oktoobril 1967.

1. kiri

V.A. Härä Uibopuu!

Lüübek, 12. aug. 1946

Imestate küll minult kirja saades. Kuid põhjus on küllaltki lihtne. Lugesin nüüdsama Teie „Linnud puuris“⁴⁰ ja tahan Teile avaldada tänu nende naudingurikaste tundide eest, mida selle raamatu lugemine mulle pakkus.

Ometi leidsin ma – pärast nii paljusid „positiivseid päevakangelasi“ Teie raamatust elavaid inimesi ja küllap Te mõistate, mis ma sellega öelda tahan! Meeldisid paljudki novellid, kõige enam vast nii peenekoeliste vaatlustega „Valetatud õnn“. (Muide, selle novelli pärast pidi mul abikaasaga peaaegu „abielutüli“ tekkima, sest ta leidis, et olete naisele või naissoole ülekohut teinud!)

Kahju, et ei ole võimalik kusagil kohvikus nii mõndagi raamatut lugedes tekkinud mõtet mõlgutada. Eriti valus on see minule seetõttu, et minu tutvuskonnas kahjuks praegu neid inimesi ei ole, keda huvitaksid igapäevaelust erinevad probleemid.

Õieti olen sellega oma puhtisikliku tarve täitnud – Teile – mitte palun pateetiliselt võtvaid – tunnustussõnu öeldes. Kuid vana, põgusa tutvuse nimel lisan midagi ka endast. Töötame abikaasaga mõlemad „UNRRA“⁴¹ juures, nautides seega mõnda eelist teistest põgenikest, nagu omaette korter kuigi laagri piires jne.

Argipäeva õhtud olen endal pühapäevasteks muutnud seega, et töötan oma lõbuks Vana Tallinna (16. sajand ja varem) aineliste juttude kallal. Vana Tallinn oli minu „nõrkuseks“ juba kodumaal. Seal kogutud andmed on nüüd küpsenud juttudeks. Aga oli nädalaid, kuid, kus ma midagi ei suutnud kirjutada, kuigi siis õieti selleks aega oleks olnud. Parem neid aegu mitte meelde tuletada! Töötan nende juttude kallal praegu vaid enda rahuldamiseks, sest ka käsikirja valmides ei kavatse siin sellega midagi peale hakata. Saksamaal kirjastamine eesti keeles nõuab praegu palju enda initsiatiivi ja oma vaimuga sel kombel kaubitseda – selleks ei tunne ennast kutsutud olevat. Pealegi, kuna seni siin avaldatud ilukirjanduslike raamatute ilmumine on rõõmu valmistanud kõige enam vast autorile endale. (See on muidugi mu puhtisiklik arvamus ja vahest olen muutunud ülekohtuselt kriitiliseks). Minul piisab praegu kirjutamise rõõmusest ja mis see endaga kaasa toob. Näiteks – kuna see just paar päeva tagasi juhtus, kirjutatan sellest ka Teile. Ühe käsiloleva jutu keskseks kujuks on mul kroonika-kirjutaja Russov (mõned ajaloo-uurijad peavad tõenäoliseks ta eesti päritolu) kelle vastaseks ilma ühegi ajaloolise faktita seadsin ühe Tallinnas samal ajal figureerinud isiku. Paar päeva tagasi Lüübeki linna-raamatukogu vanu kartoteeke sirvides sattusin sama isiku poolt Russovi vastu sihitud laimukirjale, trükitud anno 1580 Rostockis!

Leidsin nimelt raamatu pealkirja, sest kõik väärtuslikumad, vanad raamatud on siit sõja päevil evakueeritud Ida-Saksamaale, oma praegusesse Vene tsooni. Aga mulle, sageli kahtlasele, aitas töö jätkamise innustamiseks sellestki pisiasjast. Olen rahulgi, et mul praegu nii vähe ajaloolisi allikaid kasutada, sest ega's üksi faktid ei ole need, mis suudaksid elustada inimesi, kes nüüd 400 kuni 500 aastat juba puhkavad kirikuplaatide all.

Ja see on õieti kõik, mis mul oma elust on pajatada huvitavat.

⁴⁰ Valev Uibopuu 1946. aastal Rootsis kirjastuses Orto ilmunud novellikogu.

⁴¹ UNRRA loodi 1943. aastal Washingtonis ja selle põhikirjale kirjutasiid alla 44 riiki, millega hiljem liitusid Taani, Valgevene, Ukraina ja Türgi. UNRRA eesmärgiks oli täita kolme liiki ülesandeid: abistada sõja tõttu kannatanud piirkondi, taaselustada põllumajandust ja tööstust ning repatrieerida sõjavange ja põgenikke. Saksamaal asus tööle 4886 UNRRA ametnikku, kellest suurem osa ehk 1395 tulid Suurbritanniast (vt F. Kool. DP Kroonika, lk 69). UNRRA lõpetas tegevuse 30. juunil 1947. aastal.

Oleks ju väga kena, kui leiate aega mulle vastamiseks, kuid ärge seda ainult võtke kui kohustuslikku viisakusavaldust.

Parimate tervitustega
Gert Helbemäe

G. Helbemäe
1223 D.P. Assembly centre
1223 Meesen Barracks BR. 9
800 Central Unit

2. kiri

V.A. Hra. Uibopuu!

Lüübek, 21. sept. 1946

Sain täna Teie kirja – palju tänu! Nagu näete, Teie kiri oli täpselt kuu aega teel! Samal ajavahemikul sain Balti Humanitaaride Ühingult 26. aug. väljasaadetud kirja kätte juba 2. sept. Neil oli küll lendpostiga saadetud. Igatahes olgu see viipeks Teile – kui midagi kiiret on vaja teatada.

Mul on eriti kahju, et ma Teie kirja nii hilja kätte sain, sest oleksin meeleldi saatnud Teile „Loomingu“⁴² jaoks ühe novelli Vana Tallinna aineil. Igaks juhuks saadan Teile kahe päeva pärast välja käsikirja. Otsin palavikuliselt kiiret ümbertippijat. Kuigi saadan käsikirja inglise ametiposti kaudu ja see peaks Teil siis umbes nädalaga kätte jõudma, on vist küll juba hilja? Aga saadan ta Teile juba sellepärast, et oleks huvitav Teie arvamust teada saada. Ta on umbes sama pikk kui Teie novell „Võõras“ – võib olla pisut pikemgi. Vast ootate midagi lühemat. Aga ma ei tea – võib olla, et ma venitan, kuigi ise ei oska selle üle otsustada, kuid kõik mul valminud jutud on kujunenud sama pikaks. Olen just ka imetlenud Teie novellide tihedust – seepärast oleks huvitav Teie arvamust ka selles suhtes teada saada, kui novell Teil käes on. Sündmustik areneb 16. sajandi esimesel poolel. Aluseks napolisõnaline raekohtu protokoll samast ajast. Kuid kaaskirjas peatun sellel pikemalt.

Nüüd see teine asi. Ma ei teadnudki, et olete „Välis-Eesti“⁴³ sekretär⁴⁴! Teen juba peaagu aasta aega kaastööd „Eesti Teatajale“,⁴⁵ kuna sealt tehti vastav ettepanek mulle. Viimasel ajal olen sinna kirjutanud niisuguseid lugusid nagu „Punaarmeelasena läbi Eesti“, „Ka Saksamaal suvitatakse“ jne, pisikilde D.P-ide elust jne.

Teeksin nüüd ka meeleldi „Välis-Eestile“ kaastööd. Kas Russowist just ajaleheartiklit saab – ei tea, sest see on mu südamele hell aine, kuna just ilukirjanduslikus vormis, muidugi ka fantaasiat mängu pannes, teda käsitlesin. Kuna Russowist kujunes teistest juttudest pikim,⁴⁶ kõhklesin seda Teile „Loomingu“ jaoks saata. Aga üldiselt jatkuks ka ajaloolist ainet muust ajaleheartiklikuks. Tervitage palun minu poolt hra. Kompust,⁴⁷ kes ka Teie lehe juures pidavat olema. Tema memmega olen siin koos olnud.

⁴² Ilmselt on tegemist aastail 1944–1946 ilmunud ajakirjaga Eesti Looming, mis hakkas ilmuma Soomes ja mida ilmus neli numbrit.

⁴³ Välis-Eesti oli aastail 1944–1995 Stockholmis kaks korda nädalas ilmunud ajaleht, mis kajastas regulaarselt ka eestlaste olukorda Saksamaa DP-laagrites.

⁴⁴ Aastail 1944–1953 töötas Uibopuu Välis-Eesti toimetuse sekretärina.

⁴⁵ Aastail 1945–1953 Stockholmis ilmunud eestlaste ajaleht.

⁴⁶ Balthasar Russow on Helbemäe kogumikus „Vaikija“ ilmunud jutu „Katsumus“ peategelane.

⁴⁷ Hanno Kompus (1890–1974), kunstikriitik, näitleja ja lavastaja.

„Balti Humanitaaride Ühing“⁴⁸ palus mind neile saata minu „Raekooli õpilase“⁴⁹ käsikirja, milline noorsoojutt sai mul veel viimasel silmapilgul enne suurt segadust „E. Kirjastuse“ võistlusel auhinna, kuid jäi trükkimata. Ka see on 16. sajandi Tallinnast – Esimesest Tallinna koolist. „B. H. Ü.“ kavatseb just noorsoojutte kirjastada. Ka Ameerika tsoonis Saksamaal ilmuv kena ajakiri „Kauge Kodu“⁵⁰ palus mult juttu.⁵¹ Kuna viimased aastad töötasin vaikselt omaette, on kõik need asjad mind nüüd elevusega täitnud.

Sedapuhku pean lõpetama, sest post läheb poole tunni pärast. Teinekord pikemalt.

Palju tänu Teile lahkete ettepanekute eest!

Tervitades
Gert Helbemäe

P.S. Pange tähele aadressi ümbrikul – kirjutage sellele, tähele..., kui vaja.

3. kiri

V.A. Härra Uibopuu!

Lüübekis, 22. sept. 1946

Loodetavasti saite kätte kirja, mille Teile eile saatsin õhupostiga. Loodan, et saan sellegi käsikirja õhupostiga saata. Kirjutasin ümber vaid paar mustemat lehekülge.

Kirjas vist mainisin juba, et käesoleva loo aluseks on üks minu poolt Tallinnas sadandete teiste kohtuprotokollide seast 15-16 sajandist loetud kainete sõnadega raekohtu protokoll ühe naise süü nentimisega ja kohtuotsusega. Mälus kummitas see mul kogu aeg, nüüd julgesin ta enda arvates novelliks küpsenuna – paberile panna.

Vast süngistute juba loo pikkuse pärast. Kui ainuüksi see peaks olema takistuseks, teeksin ma – kuigi verise südamega – ühe kärpimis-ettepaneku, mis jutu lühendaks neljandiku võrra. Nimelt võiks hädakorral kogu kloostristseen välja jääda, kuigi heidab vast enam valgust naise hinge-elule. Otsustage ise. Stseenis on küll põgus pilk heidetud väheuuritud Tallinna dominiiklaste kloostriale, mille varemete juures ise elasin Vene tänaval Tallinnas. Kloostri ristikäik ja korrastamata aed on varemeis tänapäevani säilinud katoliku kiriku taga. Ka ruumide plaan oli ühe arhidekti poolt rekonstrueeritud. Aga peaks see suur kärbe vajalikuks osutama, siis asetage lhk. 17 ja lhk. 18 tähekeste juurde loo lõpus erilehel leidavad kärped. Lõpuks: võõra töö üle otsustada on vast Teil kergem kui minul. Oma lapse vigu ju ei näe.

Valev Uibopuu portree ja teosed kirjastuse Orto raamatute näitusel I Eesti üldlaulupeo ajal 1948. aasta suvel Stockholmis. RA, EFA.656.0.407049

⁴⁸ Imselt peab Helbemäe silmas 1943. aastal Rootsis asutatud Balti riikide ühist abistamisorganisatsiooni Balti Humanistlik Ühing (rts *Baltiska Humanistiska Förbundet*), mis tegeles ka kirjastamisega.

⁴⁹ „Raekooli õpilane“ ilmus 1948. aastal Stockholmis.

⁵⁰ Kauge Kodu oli aastail 1946–1947 Saksamaal ilmunud pagulaste ajakiri.

⁵¹ Helbemäe jutustus „Vaikija“ ilmus Kauge Kodu 1947. aasta numbris 6–7.

Lehe kaastöö asjus kirjutasin kirjas. Küllap ma Teie lehele juba midagi välja haudun, kuigi enne tahan lõpetada veel ühe Vana Tallinna jutu.

Ühistest tuttavatest on meil siin vist hra. Kesa⁵² abikaasaga. Nendega vestlesime ka Teie „Linnud puuris“ üle. Kas Te kirjandusloolast hra. Vebermanni⁵³ tunnete? Pidin talle just laenutama Teie raamatu. Muuseas siirdus siit kaudu Rootsi tuntud läti naiskirjanik Zenda Zacharina,⁵⁴ kellega tutvusin just enne ärasõitu. Ta on muu hulgas kirjutanud ühe pikema hingelise analüüsi Dostojevskist,⁵⁵ mis on tõlgitud ja ilmunud ka inglise keeles raamatuna. Märkisin tema taskuraamatusse Teie nime ja novellikogu pealkirja ja ta lubas Teid Rootsis üles otsida, kuigi on halvatud ja liigub ratastoolil. Ta tundis isiklikult Gailitit ja Tuglast.

Sellega lõpetan ja loodan, et käsikirja ikkagi õhuposti hulka suudan poetada.

Tervitades

Gert Helbemäe

4. kiri

Kallis Hra. Uibopuu!

Lüübek, 27 sept. 1946

Saatus on nähtavasti minu vastu. Kui juba oletasin, et käsikiri on Teie käes, saadeti ta mulle inglise posti poolt uuesti koju sel lihtsal põhjusel, et nad olid Rootsis saatja ja saaja postil ümber vahetanud! Kujutlege! Seda on siin Inglise postiga ennegi juhtunud. Vihasta – aga mis see aitab. Igaks juhuks saadan käsikirja jälle kohe teele!

Tervitades ja posti kirudes

Gert Helbemäe

P.S. Käsikiri läks ja läheb nüüdki õhupostiga.

Gert Helbemäe

UNRRA H Q Welfare Office

626 Mil Gov Det

B.A.O.R.

Mr. V. Uibopuu,

Sverige

Stockholm

Seavägen 70 II

Redaktion „Välis Eesti“

Dear Mr. Uibopuu,

Herewith I send you the manuscript of the story „That, what has never been...“ in Estonian language.

Thank you in advance

Sincerely Yours

Gert Helbemäe

---

⁵² Karl Kesa (1902–1960), ajakirjanik, oli Lübeckis ilmunud ajalehe Sõnumid vastutav ja tegevtoimetaja.

⁵³ Imselt peab Helbemäe silmas kirjandusteadlast Otto Alexander Webermanni (1915–1971), kes kolis 1946. aastal Lübeckist Göttingeni.

⁵⁴ Imselt peab Helbemäe silmas läti pagulaskirjanikku Zenta Mauriņat (1897–1978), kes siirdus 1946. aastal Saksamaalt Rootsi.

⁵⁵ Maurina biograafia ingliskeelne tõlge „A Prophet of the Soul: Fyodor Dostoevsky“ ilmus 1940. aastal Londonis.

5. kiri

V.A. Hra. Uibopuu!

Lüübek, 25. okt. 1946

Lubasin ikka Teie lehele midagi saata. Nüüd täidan oma lubaduse. Aluseks on mõnede eestlaste avastus Windsheimis, mida lubasin endale paisutada väikeseks joonealuseks. Lisan kah Joh. Naha⁵⁶ puulõike Windsheimist – vahest saate sedagi kasutada, kui mõlemad ei lähe, siis visake paberikorvi.

Vihastasin paar nädalat tagasi rängasti „Eesti Teatajale“. Ilma minult luba küsimata olid nad ühele mitte midagi ütlevale, niisama valmis visatud märkmetele minu täie nime alla pannud. Ma ei tea senini veel mis kaalutlustel – vastust ma pole neilt veel saanud.

Kahjuks on väga väheseid „Välis-Eesti“ numbreid minu kätte sattunud. Näib, et eelitate väga lühikesi artikleid. Püüdsin sellegi nii palju kokku suruda kui võimalik.

Tegin E. Teatajale sel kaalutlustel piibujutulist kaastööd, et mu abikaasa loodab detsembris „UNRRA“ liikmena luba saada üheks nädalaks Rootsi sõita. Et siis oleks ees pisut taskuraha. Nüüd teatas Balti Humanitaaride Ühing mulle, et lasevad jõuluks turule minu ajaloolise noorsoojutu – „Raekooli õpilane“, nii et raha suhtes muret ei ole.

Muuseas, mis on saanud minu õnnetust „Sellest, mida ep olnud...?“⁵⁷ Kas ta ikka lõpuks jõudis Teie kätte, ega teie sellega vist midagi peale hakata ei osanud. Hiljem hakkaski mu süda kahetsema, et lubasin peatüki välja jätta. Sest kui ta midagi väärt on, siis terviklikult, või mingi tervelt üle parda...

Kõige kiuste olen siiski jatkanud keskaegsete juttude kirjutamist, küsimata kas keegi tänapäeval tolle aja vastu huvi tunneb. Neli pikemat lugu on päris valmis. Aga mind huvitaks Teie arvamus selle „Sellest, mida ep...“ kohta. Muidugi Teie puhtsüdamlik arvamus, mitte viisakusavaldus. Muide, jutu pealkiri tundub mulle äkki mingi assotsiatsioonina Ristikivi „Kõik, mis kunagi oli“le,⁵⁸ mida ma muidugi ei ole lugenud.

Peaks juurdelisatud kirjutus Teie lehele sobima, siis vahest saaksite kaastöö arvel mulle leht käima panna?

Muide, käesolevat ainet pole minu teada seni ka ükski eesti lõunatsooni leht kasutanud, minu sõber Joh. Naha juhtis mu tähelepanu sellele – ta elas aasta Windsheimis.

Praegu erilist lisada ei ole. Vahest jätkub Teil aega vastata.

Parimate tervitustega

Gert Helbemäe

P.S. Kõige kiiremalt saan kirju Rootsist aadressil G. Helbemäe

c/o Mil. Gov. Det. 626
UNRRA H Q
B.A.O.R.

Loodetavasti ei ihalda windsheimlased eesti D.P'deks pärast kirjutise lugemist!

⁵⁶ Johann Naha (1902–1982), eesti graafik.

⁵⁷ Jutt ilmus kogumikus „Vaikija“.

⁵⁸ Ristikivi 1946. aastal Rootsist ilmunud romaan.

6/11

1.

hüben, 25. okt.
1946

V. A.

Kuu. Uibopuu!

hübenis ikka Teie lehel
midagi saata. Maand teidan enne
lubase. Aluses on mõnede eslaste
arestus Windsheimis, mida hübenis
endele presentide viieses jõealuses.
hübeni läh. etähe puu kätte Winds-
heimist - veest saate reedepi karmude,
kui mõlemad ei lähe, en. mis
vise peheri kivi.

Vihestarin paar nädalat tagasi
nõngesti "Eesti Teetajale". Sama nimelt
lähe kirjumete olid nad üle
mitte midagi illevell, misama veini
võetud väikmetele minn täie nime
alle pannud. Ma ei tea seepärast veel
mis kaalustel - vortust ma pole
veilt veel saanud.

Teetajis on näige näheraid, kühin-tõst.
numbril minn kätte sattunud. Ma ei
et eelitate näige lühikese artikleid.
Püüdmin sellegi märgi kuuks suruda
kui võimalik.

Teegin E. Teetajele sel kaalustel

6. kiri

Armas härra Uibopuu

Lüübek, 21. nov. 1946

Sain mõni päev tagasi Teilt kauaoodatud kirja ja vastan kohe. Teie kiri saabus 6-dal väljasaatmise päeval. Tõesti kahju „Loomingust“. Nimelt sellest, et ajakiri peab võitlema majanduslike raskustega. Saksamaal on tema järel tarvidus suur. Minu viimane number on alatiselt ringkäigus – igasuguste huvidega inimeste käes. Saksamaal on „Loomingu“ järele tarvidus suur – aga muidugi on takistuseks saksa rahaküsimus. Üha sagedamini kuuldu, et tuleb siin raha ümberhindamist. Siseelus tooks see teatud lahenduse, kuid kahtlen, kas ka välisrahaga – teoreetiliselt vast küll, praktiliselt mitte? Saaks viimane teoks, oleks „Loomingul“ tänulik turg juures.

Palju tänu novelli heatahtliku kriitika eest! Ei julenud või ei suutnud naise hingeelulist murrangut rohkem sõnastada kartusest üle pakkuda. Arvasin, et murde-ikka jõudva naise väga sageli haiglasse armukadedusse viiv tundelisus – mis Teie „Võõras“ näiteks avaldub viimseks õletule leegi paisumises naise elujanus – keskaega iseloomustava pimedate jõudude kõrval on küllaldaseks motiiviks. Paater vihjab mul „keskikka jõudnud naiste käbedas Jumala poole pööramisele“ kuigi temale ei julenud liiga analüüsivad mõtted pähe panna, sest psühholoogias olid tol ajal õige algelised.

See teadmine teeb kirjutamisel teinekord raskusi. Näiteks panin Russowi loo mitmeks, mitmeks kuuks kõrvale, kuna mul oli äkki tunne, et panen naiivset kirikuhärrat liiga keeruliselt mõtlema. Siis viimaks leidsin enda arvates õige tee.

Kuid nüüd veel üks teine asi. Nagu viimases kirjas märkisin, valmisid mul lõpuks neli pikemat lugu. Kaks kirjandussõpra, kes neid lugesid, andsid nõu neid püüda kirjastada. Muidugi ergutas ka enda ilmalik edevus. Kuna Saksamaa viletsate kirjastusolude tõttu selleks siin siiski huvi ei olnud, siis kirjutasin informatsiooni kirja „Orto’le“. Sain sealt kohe vastuse, et saatku otsustamiseks käsikiri sinna. Sellest on nüüd kuu aega möödas, kui sealt kirja sain. Ootasin ikka Teilt kirja – kaaludes võimalust, et saadan käsikirja Teile läbilügemiseks. Aga kuna eeldasin, et olete tööga koormatud, siis ei tahtnud Teid asjata tülitada. Juhtumisi just sama päeva hommikul kui Teie kiri saabus, olin pannud käsikirja „Orto“ aadressil posti, lisades neljale pikemale loole kaks juba varem valminud Tallinna-ainelist legendi. Panin käsikirjale nimeks „Vaikija“. Jutte ja legende Vana-Tallinnast.

Kui Teil aega ja huvi peaks olema käsikirjaga tutvuda (meenub küll, et „Orto“ on teises linnas!⁵⁹) siis paluksin Teid seda teha. Teid tohiks huvitada „Katsumus“ B. Russowist ja „Vaikija“ ühest puunikerdajast. Neljas pikem lugu „Kas arm – või seadus?“ on rohkem jutustav. Kuid üldiselt nimetasin kõiki „juttudeks“ kartusest üle pakkuda. Nelja seas on ka „Sellest, mida ep olnud...“. Parandasin enne mõningaid konarusi lausetes lisasin lõppu mõne lause.

Ma ei tea ju kas käsikiri oma laadilt juba „Orto’le“ üldse vastuvõetav on. Igal juhul huvitaks mind K. Ristikivi arvamus sellest novellist. Kuid vajaduse korral oleksin nõus „Loomingule“ midagi lühemat kirjutama. Mul kummitavad peas kaks uut Vana-Tallinna ainelist legenditaolist lugu: üks oleks Tallinna apteegist, kust kaudu 16. sajandil linnas katk puhkes. See tuleks poole lühem „Sellest, mida ep...“. Praegu kogun vastavat miljöömaterjali. Joh. Naha saatis mulle ühe keskaja apteegi interjööri joonise, Lüübekist loodan veel üht uurimust keskaja apteegi-asjandusest saada. On parem tunne kirjutada, kui oled miljөөs kodune. Jätan küsimuse Teie otsustada, kuid arvan isegi, et see novell on liialt pikk ja kui „Looming“ harva ilmub, siis peaks muidugi paljud autorid sõnaõigust saama.

Mind huvitaks veel: kes on „Orto“ kirjanduslikud nõuandjad? Üks ajakirjanik iseloo-

⁵⁹ Kirjastus Orto asus aastani 1948 Vadstenas, aastail 1948–1951 Göteborgis. 1951. aastal hakkas Orto tegutsema Torontos.

mustas „Orto'd“ kui puhtärilist ettevõtet, kelle „A“ ja „O“ on direktor, kuigi tegelikult eksisteerivad ka „üks õigusteta nõukogu tuntud isikuist“. Isiklikult arvan, et sellel õigusteta nõukogul on vast siiski pisut õigusi. Kui Teil kord jätkub aega vestlemiseks, siis vahest valgustate mind pisut sellel teemal.

Hea, et see lugu lehele sobis. Püüan varsti jälle midagi saata.

Kuid jätan nüüd äriasjad kõrvale ja pajatan paar sõna maailma elust. Tõesti, ega see praegune olukord kiita ei ole. Siin on tõesti kahju neist kaasmaalastest, kes viirelevad laagreis ja kelle vaimule ühetooniline, seisev elu oma pitsati vajutab. Inimesi heidutavad igasugused kuulujutud, mida kiputakse ka uskuma. Mina isiklikult ja abikaasa oleme võtnud põhimõtteks neid üldse mitte kuulata, või vähemalt neisse mitte uskuda.

Täname siiski õnne, et oleme inglise tsoonis, mitte ameerika tsoonis. Inglise seas leidub siiski rohkem meie olukorrast arusaajaid, mida näitab ka praegu käimasolev skriinimine.⁶⁰ Oleme siin kohanud küll ka päris mõistlikke ameeriklasi ja neile meie olukorda selgitanud nii palju kui võimalik. Paljud eestlaste sõbrad on nüüd teenistusest lahkunud ja lubavad oma kodumaal meie heaks propagandat jätkata. Eriti üks rikas kanadalane läks siit suurte kavadega ja näibki, et ta seal midagi meie kasuks on hakanud tegema. Kodumaale minekust, nii nagu meie seda sooviksime, ei tule küll lähemal ajal vist midagi välja. Isiklikult ei oska seda mõtet küll enam hellitada.

Oleme koos abikaasaga „UNRRA“ juures teenistuses. Mul on vaikne kohakene. Paar korda nädalas valvan ingliskeelset lugemislaua, kuhu 1000-pealisest dp'de perest vahest harva mõni üksik ära eksib... Siis ajan „UNRRA“ kultuurasju büroos, kus on ka ingliskeelne raamatukogu. See on kasutamiseks ametnikele, sealt laenutavad 2-4 inimest päevas raamatuid. Abikaasa on „UNRRA“ kl. 2. liige, kannab vormi, tal on palju tööd, kuid saab osa palgast inglise rahas ja UNRRA sööki. Rahast ei jätku küll iganädalase lisanormi napsude ja sigarettide väljastamiseks, tahad ka inglise kinos käia ja sinna saab vaid inglise rahaga. Aga üldiselt on kl. 2. siiski kasu. 4-aastase tütre tervis teeb veidi muret, ta põdes pool aastat tagasi läkakõha ja kopsunäärmed on sellest haiglased. Abikaasa ajab muu hulgas ka balti naiste töölesaatmist Inglismaale.⁶¹ Võib-olla saavad mehedki varsti minna, see on praegu Inglismaal kaalumisel. Läheks ka, kas või vabrikusse töölisteks, kuid peasi et siit välja saaks. Sealt oleks paremaid võimalusi uude maailma minna. Sest ma ei usu enam Vanasse Euroopasse. Enne peab temast veel uus torm üle käima. Aga kui sellest tormist üle jääd, siis on sul loteriil peavõidu võitnu õnne. Abikaasa sugulased kutsuvad meid Ameerikasse, on meile garantii välja pannud, aga asi ei nihku siit.

Lüubekist on viimasel ajal nii mõnigi tuttav lahkunud. Eesti kunstnike grupp on läinud Blombergi, Kesa läinud lehte tegema Detmoldi lähedale, hra. Veberman siirdus Göttingeni ülikooli. Paljusid häirib Vene tsoonipiiri lähedus, mis minu elukohast on 20. min. jalamatka kaugusel. Pidime õieti kah hiljuti Hamburgi kolima, abikaasat taheti sinna määrata, oleksime vabal tahtel sinna läinud, sest seal on elav teatrielu, tunnen seal kahte saksa kirjanikku, ka arhivaar Johansen⁶² ja Tender⁶³ elavad seal, kuid nüüd see määramine on ettenägematuks ajaks edasi lükatud.

Nii elan siin edasi, püüdes endale sugereerida mingit „linnukene oksal“ meeoleolu.

⁶⁰ Isiku sobivuse testimised rahvusvaheliste organisatsioonide ja sõjaväevõimude pakutava hoolekande saamiseks, mis algasid 1946. aasta kevadel.

⁶¹ Tegemist oli aktsiooniga „Balti Luiged“, mis kuulutati välja 1946. aasta augustis, et värvata üksikuid eesti, läti ja leedu naisi Inglismaa sanatooriumidesse, haiglatesse ja ravilatesse tööle. Selle käigus jõudis Inglismaale umbes 2500 Balti riikidest pärit naist.

⁶² Paul Johansen (1901–1956), taani päritolu Saksa ajaloolane, kes esitas hüpoteesi Balthasar Russowi eesti päritolu kohta.

⁶³ Erik Tender (1902–1991), ajaloolane ja arhivaar.

Üleile käisime autoga Schwarzenbeckis ühe eesti kooli avamisel. Eerik Laidsaar⁶⁴ teeb seal suurt kultuuritööd, on leidnud võimalusi altkäe osta paberit ja trükib nüüd oma kogutud teoseid. Esimene anne „D.P. muigab“⁶⁵ on juba ilmunud. Hallil paberil, väike kaust. Hind 10 rmk⁶⁶! Hra. Laidsaar teeb laagris ajalehemehena ja vestekirjanikuna tõesti kasulikku tööd, et inimesi hoida nõrdimusse langemast. Raamatut ja hinda võrreldes kipuvad pähe küll pisut teised mõtted, kuid lõpuks on igaühel oma tõekspidamised. Pealegi on Saksamaal mingi eesti kirjandusnõukogu õilsa sihiga hoolitseda selle eest, et trükki pääseb väärtuslik kirjandus jne! Aga nagu märkisin, Laidsaare seltskondlik tegevus laagris väärib kindlasti täiesti täit tunnustust!

Suurem mure on see, et jäin sedapuhku ilma Ristikivi romaanist ja ka „Valgest majast“.⁶⁷ Olen ikka siit „Orto“ raamatuid saanud, kuid peab tänapäeval omama õige keerulisi suhteid, arvestades raamatute jagamist.

Pea tõesti vabandama, et nii pika kirja olen kirjutanud. Kuid arvestage sellega, et mu tutvuskond siin on mulle võõraste huvidega ja teinekord tahaks vestelda enam-vähem samahuvilisega. Ka on mul praegu palju rohkem aega kui Teil!

Ka abikaasa poolt palju tervitusi, kes tähendab, et ta naudinguga luges Teie novelle, ainult mõnikord vaieldes vastu puht-naiselikust edevusest!

Parimate tervitustega
Gert Helbemäe

P.S. „Välis-Eestit“ ei ole veel saanud. Paluks kindlasti ameti-aadressil saata!

7. kiri

Kallis härra Uibopuu!

Lüübekis, 16. dets. 1946

Sain pühapäeval Teie kirja ja vastan kohe. Kõigepealt küsimuse. Mul ei ole muidugi midagi selle vastu, kui soovite avaldada minu jõulujutu. Ainult, et lisasin selle väikeste täiendustega kui legendi ka „Vaikija“ käsikirjale, kõige lõppu. Kuid arvan, et mul on veel täielikud õigused käsikirja üle, kuna ei ole kirjastuselt veel vastust saanud. Paar nädalat tagasi sain härra Laurilt teate, et nad on käsikirja kätte saanud ja kuna nad enne pühi on väga koormatud nii jooksva tööga kui ka sissetulnud käsikirjade läbivaatamisega, siis saavad nad mulle oma seisukoha teatada kohe pärast pühi. Teie teate seda asja paremini – kas maksab Teil võtta telefoniühendus „Orto’ga“ ja mainida minu valmisolekut – või ei ole seda üldse vaja? Ma arvan, et nad vahest nüüd käsikirjaga juba tutvunud on.

Teie informatsioon kirjastuse suhtes huvitas mind ülimal määral. Ärimehele ei ütle minu lood küll vist palju, kuid Mälk tunneb mind ja on ju ise ka kirjutanud ajaloolisi asju, kuigi minu lähtepunkt nende kirjutamisel on tema omast erinev. Hra. Laur muide ei teadnud minu olemasolust kuni käsikirja saamiseni mitte midagi. Nii igatahes kirjutas mulle kord üks ajakirjanik Taanist, sealne „Orto“ esindaja ja arvas, et kas ei peaks ta minu suhtes Lauri enne pisut valgustama? Mina siiski palusin teda sellest loobuda, sest ma tean, et see mees tubli ajakirjanikuna armastab tarvitada superlatiive, milliseid isiklikult põlgan. Nii siis kirjutasin vastu, et kõnelgu parem minu töö ise. See kena mees nähtavasti võttis seda millegipärast südamesse, sest ei ole temalt pärast seda Taanist enam kaks kuud kirja saanud. Vahest on ka post kaduma läinud, Taaniga juhtub seda.

⁶⁴ Eerik Laidsaar (1906–1962), kergejõustiklane, kirjanik ja ajakirjanik.

⁶⁵ Eerik Laidsaare raamat „Dii-pii muigab. Lõbusaid lookesi laagrielust“ ilmus 1946. aastal.

⁶⁶ Riigimark, Saksamaa rahaühik aastatel 1924–1948.

⁶⁷ Salme Ekbaumi 1946. aastal ilmunud romaan.

Alates esimesest dets. olen „Välis-Eestit“ korralikult kätte saanud. Palju tänu! Leht on igatahes mitmekesisem kui „E. Teataja“. Kas Teie lehte huvitaks järgmine lugu: minu abikaasa sõidab „UNRRA“ esindajana Balti nais transpordiga mõneks päevaks Inglismaale ja võiksin Teile kombineerida ühe artikli eesti naiste suhtes Inglismaal? Siis oleks veel üks huvitav asi. Sain ühe saksa sõduri aadressi, kes on hiljuti Venemaalt sõjavangist koju tulnud ja kelle laager oli asunud K. Pätsi ja H. Pätsi elukoha lähedal. Eriti viimasega olevat ta palju kõnelenud, kuna mees ise on baltlane, pärit Tallinnast. Sain teate kolmandate isikute kaudu. Mehe sugulased elavad Lüübekis, tema ise maal. Saaksin isegi auto kombineerida maale sõiduks. Teisest seisukohast väljudes jälle mõtlen, et kas on hea neist ja nende elust pikemalt kirjutada – just nende endi seisukohalt väljendudes. Seepärast olen seni kõhelnud sõitu ette võtmast. Aga teatage mulle, kui Teie leht asja vastu huvi tunneb, siis otsin mehe üles.

Püüan uue loo „Loomingule“ jaanuari algul valmis kirjutada. Ega Teil seda vist varem vaja pole. Praegu on mul niisugune „vaimu väsimuse“ hoog ja olen lugenud peamiselt inglise ja ameerika uuemat lavaliteratuuri, leides nii mõnegi tõesti hea teose, eriti nende seast mis on vabad igasugustest „ismidest“ ja käivad umbes Ibseni draama teed.

Enne jõulupühi olen pisut tegelenud ka „seltskondliku tööga“ ja inglise keele kursustele kirjutanud anonüümselt pilkenäidendikese „Õhtupoolik dii-pii laagris „Nüüd Siin!““. Tahtsin proovida, kaugele „demokraatlik vabadus“ küünib ja puistasin ammukogunud pilget ja sappi just hooldajate arvele. Tegelesin ka lavastajana ja täna toimub siis ingliskeelne etendus kõrgete külaliste ees. Kuna enne hommikut kirja niikuinii ära saata ei saa, siis lõpetan praegu kuna jändamist on rekvisiitidega ja kirjutatan Teile hommikul paar rida selle kohta, kas tuli skandaal või mitte!

Tuli siiski veel midagi meele Teie kirja lugedes. Olen viimasel nädalal saanud igasuguseid Rootsis ilmutavaid ajakirju ja neid lugedes tekkis niisugune kuri mõte: on meie rahvuslikkusega asi siis tõesti nii hull, et seda tuleb nii palju serveerida, pahatihti väga õõnsalt kõlavate lausetega? Kas ei ole isamaa-armastus ja sellega ühenduses olevad tunded mitte niivõrd pühad, et neid ei tuleks nii palju korrutada, eriti kui midagi uut ei ole ütelda. Või on tõesti vaja võõrsil kogu aja rahvustunnet õhutada, sest et ta muidu kaoks. Mina ise ei usu seda. Sama teevad ka Saksamaal nn. pidukõnelejad nii sõnas kui trükis. Aga rahvaga kõneldes selgub sageli, et nende rahvuslus peitub hoopis sügavamal ja sinna need paatoslikud sõnad ei ulatagi. Võibolla on need minu mõtted hoopis ketserlikud, kuid isiklik mulje on mul küll niisugune. Rahvuslik ärkamisaeg on meil kõigil ju läbi tehtud ja me peaksime olema rahvuslikult ärganud rahvas ka ilma häälestamata pasunakoori plekikõlalise kordusmänguta. Ma saan aru veel rahvuslikest poetidest, aga pill peaks ikkagi olema õigetes kätes. Meenub ka näide ühelt aktuselt siin, kus professorihärra üht ilusat – ühe lausega väljendatavat mõtet nii kaua korrutas, laiendas, lahastas ja väänas, kuni pealtkuulajad lõpetamisel kergendatult üles hingasid. Vahest oleks tänapäevalgi veel vaja seda Noor-Eesti hüüdlauset, et „Jäägem eestlasteks, kuid saagem eurooplasteks!“ Kuid nüüd lõpetan oma norimise.

Teisel hommikul. Mingit skandaali ei olnud, rahvas naeris, ainult et nii mõnedki pommisaajad ei olnud kohale ilmunud. Püüan kirjale lisada veel üht värsket sõnumikest just eile koostatud andmete põhjal. Seekord lõpetan ja soovin Teile nii häid pühi nagu neid pagulasolukorras pidada võib. Tervitage ka Hanno Kompust minu poolt!

Tervitades

Teie Gert Helbemäe

P.S. B.H.Ült sain teate, et mu „Raekooli õpilane“ läheb trükki alles jaanuaris.

8. kiri

Armas härra Uibopuu!

Lüübek, 13. jaan. 47

Saadan Teile siinjuures „Loomingule“ mõeldud legendi ja loodan, et Teid seekord rõõmsalt üllatan vähemalt loo lühidusega: igatahes on ta eelmisest peagu $\frac{3}{4}$ lühem! Nagu lugedes veenduda võite ei ole tegemist apteekrilooga, vaid muuga. Leidsin aine selleks legendiks balti-saksa pastori ja eesti rahvamuistendi uurija Russwurmi⁶⁸ raamatukesest „Sagen aus Hapsal und der Umgegend“. Trükitud 1867. a.⁶⁹ ta olevat selle üles kirjutanud ühe naise suust ja oli kuivalt, faktiliselt esitatud 40nel trükireal. Aine meeldis mulle, tõin sisse uusi elemente ja kujusid – nii valmis too legend „suurtele lastele, mõningate tõdedega“. Kui leiduks mõnda, kes temast lugedes sama rõõmu tunneks kui mina kirjutamisel, siis oleks ma rahul.

Muuseas tõi „Välis-Eesti“, mida just nüüdsama kätte sain, mulle mõningaid üllatusi. Ei teadnud arvatagi, et Te sõnumi sellest pilkenäidendikesest lehte panete. Noh, ükskõik – ainult et eestlaste kõrval esines seal ka lätlasi, kuigi peaosa oli eestlastel. Tahtsid teised laagridki seda mängida, kuid hoidsin tagasi, sest pilge oli peamiselt sihitud siinse administratiivi pihta, kuigi üldolukord on umbes sama. Kuid sellegi etendusega said mõned peakorterite inimesed, kes laagreid tavaliste ei külasta, pildi kuidas neis tõeliselt elatakse.

Teine üllatus oli „rahvuslikkuse“ küsimus – hea, et te teised nimetähed alla panite. Mõningates küsimustes eelistan olla nimeta kõrvaltvaatleja. Kui te nüüd niisuguste asjade eest honorari ka veel maksate, siis võib küll ütelda, et erakirjade kirjutamine Teile kujuneb tulutoovaks!! Muuseas, ma ei tea kas Teile teate sellest, millist „kodusõda“ siin tekitas üks kevadel Teile lehes ilmunud erakiri. Üks Olbrei⁷⁰ siinsetest sugulastest oli Kompustele saatnud kirja, kus ta muuseas märkis midagi sarnast, et siin nägin ka kuidas inglased puhkusele sõidavad. Nimelt pistis minu šeff miss Speer nina ukse vahelt sisse, hüüdis „Good bye“ ja oli kadunud. See ilmus sõna-sõnalt teie lehes, kanti ette miss Speerile ja tema ülemustele ja kuna ta oma dp-sõbralikkusega ei olnud nende seas heas kirjas, oli tal mõningaid pahandusi. Kõige õnnetum aga oli Olbrei ise! Aga loodame, et meil niisugusi sekeldusi ei juhtu.

Pisut südamevalu oli mul selle balti naiste sõnumi pärast. Nimelt meenus mulle hiljem, et kokast kirjutades olin kiiruga vist löönud 10 naela asemel 100 naela. Õnneks on lehes see lause üldse välja jäänud, küllap arvasite ise, et 100 naela kinkida on liig. Või jäi mul see lause hoopis kirjutamata – mitte ei mäleta!

„Ortost“ ei ole mul muud teateid, kui et korrektor kirjutas mulle ja teatas, et mu käsikirjaga tutvudes on ta leidnud, et puudub 28. lhk. ja palus selle järele saata. Oma teada saatsin küll kõik leheküljed – ei tea kas seda heaks või halvaks märgiks lugeda, et nad käsikirjaga tutvudes kaotanud leheküljed. Igatahes saatsin ära nõutud lehekülje ja ootan nüüd uuemat.

Huviga jälgisin siin ka Ameerika tsooni lehe arvustusi Ristikivi uuest raamatust. Ma ei tea on Teil neid lehti, kirjutatan sellest lühidalt. „Eesti Rajas“⁷¹ K. E. (Eerme)⁷² heidab Ristikivile ette K. Pätsi halvustamist! (Eermel näib vist põhjust oma rahvuslust alla kriipsutada), H. Parrest⁷³ Geislingi lehes⁷⁴ astub selle vastu. Igatahes on esimese arvus-

⁶⁸ Carl Friedrich Wilhelm Russwurm (1812–1883), saksa ajaloolane, etnograaf ja folklorist.

⁶⁹ Raamat ilmus 1856. aastal Tallinnas.

⁷⁰ Rahel Olbrei (1898–1984), tantsija ja ballettmeister.

⁷¹ Eesti Rada oli Augsburgi põgenikelaagris välja antav ajaleht.

⁷² Karl Eerme (1905–1975), kirjanik, ajakirjanik ja teatrikriitik.

⁷³ Harald Parrest (1904–1956), kirjandusteadlane ja -kriitik.

⁷⁴ Geislingenis anti välja ajalehte Eesti Post.

tus kujukas näide sellest, kui võrd mõnele kaks diktaatorlikku okupatsiooni on mõjunud, vaba mõtlemist pidurdanud ja kitsarinnaliseks muutnud. Üldse näib meie kirjandus-arvustuses viimasel ajal ilmnevat nähe, et öeldakse: kirjanik võib küll kirjutada mida ta tahab, aga – ja siis antakse teemad kätte. Ühes „Kodukolde“ numbris loetleb ju keegi kah üles palju „pessimistlike“ sõnu ta leidnud Teie novellikogus. Mõnele noorele, otsivale ja endale nime tahtvale arvustajale võib ju seda andestada, aga kui näiteks mees, kes ise igas suunas luuletanud ja kirjutanud ja kelle lugupeetud abikaasa nii tundeküllaselt kõigest on luuletanud mida elu pakub, Vabariiklases⁷⁵ nr 1 (1946) leiab, „Leegitsevas südames“ „pikad targutamised kunstist ning loomingust, pealegi nii kaugel alal nagu autorile on muusika – oleksid rahulikult võinud ära jääda“, siis ei nõustu sellega. Isiklikult lugesin neid lehekülgi „muusikast“ suurima mõnuga kui „sellest, kuidas suures maailmas kunstimenü tehakse“. Sest nad tõestasid mulle, et kogu looming on omavahel seotud. Kirjanik võib, õieti peab aru saama ka muusikast, ilma et ta ise tarvitseb olla komponist või muusikaga tegeleja. Muidugi, igapäev on oma arvamus, kuid arvustusel nõutakse võimalikult objektiivsust. Subjektiivne eesti arvustaja, eriti kui ta on ultimaatiivne, tekitab vastuväiteid juba sellepärast, et jaguneme individualistideks ja vähemalt vaimse loominguga alal peaks meil vabadus jääma ka pagulaspõlves, kuigi ilmalikkude võimupositsioonide pärast „individuaalsus“ nõuaks vahest pidurdamist.

Nagu selgus, libastus sulg jälle „moraalitsemissesse“. Kui Teil aega on, siis kirjutage mulle parem, mis Te praegu loomingulisel alal teete. Küllap Teil kõigest hoolimata siiski midagi käsil on. Lisan kirjale veel väikse, värske sõnumikese.

Tervitan ka abikaasat
G. Helbemäe

P.S. Tütar haigestus mul uue aasta päeval raskelt bronhiiti, kuid nüüd on õnneks juba parem.

9. kiri

Armas härra Uibopuu!

Lüübek, 16. jaan. 47

Vabandage, et Teid jälle oma kirjaga tülitän, kuid ma ei tea tõesti teist inimest, kes mind võiks alljärgnevas pisut aidata. Sain täna „Orto“ käest kirja, milles direktor teatab, et on nõus mu käsikirja kirjastama. Niisiis mulle rõõmustav uudis. Aga tingimused ei ole sugugi rõõmustavad ja mulle tundub, et kirjastus tahab mind õige peenelt alt vedada, arvestades sellega arvatavasti, et olen noor, „roheline“ autor, kes suurest rõõmust et ta teos ilmub seda muidu tahab ära kinkida!

Enne kui Teid „Orto“ tingimustega tutvustan, märgin veel, et minu käsikiri on 270-leheküljeline, kui trükkikirja arvestada näiteks Teie „Linnud puuris“ alusel.

„Orto“ kiri kõlab nii: „Oleme tutvunud Teie käsikirjaga „Vaikija“ ja teatame, et oleme päri seda kirjastama järgmistel tingimustel:

1) Trükiarv kuni 3000 ex.

3) Honoraar kr. 500: – mis makstakse raamatu ilmumisel kohe välja kas siin Teie poolt näidatud oma usaldusmehele või Saksamaal meie esindaja poolt Saksa rahas Mk. 5000. Kolmas võimalus, et arvestatakse meie raamatutes Teie kasuks.

---

⁷⁵ Vabariiklane oli aastail 1945–1947 Rootsisis ilmunud ajakiri.

3) Autori eks. arv on 20, mis saadetakse Teile kätte. Kui Teile siin nimetatud tingimused vastuvõetavad on, siis palume meile sellest kiirelt teada anda. Raamat võiks ilmuda kas veebruaris või märtsis.“ Allkiri: Kaasmaaliste tervitustega. Andres Laur.“

Nii kõlab kiri. Olen kuulnud sellest, et Rootsisis kirjastuse tasud on madalad, kuid see tundub siiski liiga madal, arvestades sellega, et BHÜ, kes on ometi heategev organisatsioon pakkus mulle poole õhema käsikirja eest 15% kaanehinna, trükiarv 1500. Kui nendest – a 4 kr. raamatu hind – kõigest pool läbi müüakse, saaks ma ikkagi samapalju tasu kui „Orto'lt“ poole paksema ja poole suurema tiraažiga raamatu eest!

Ma ei ole küll mingi materialist, kuid mul on ikkagi perekond ja ma olen käsikirjaga üle aasta otsa vaeva näinud ja teda mitte kergekäeliselt valmis visanud. Mõni autor kaasmaalane siin Saksamaal on kombineeritud raamatuksega teeninud kümneid tuhandeid saksa marku! On Teil seal honorarid tõesti nii madalad, siis muidugi saan ma aru, miks kellegil pole tuju kirjutada. Aga see ei ole ju võimalik, et kirjastus trükib 3000 ekpl! See teeks 6 Rkr. hinna juures mulle 2% raamatult!!

Minu teada on ju rahvusvaheliseks kombeks, et autor saab 20% kaanehinna. Ja siin ei ole mõõduandvaks autori kuulsus, vaid see, kas töö on trükikõlbuline või mitte. Arvestades olukordi ja asjaolu et kirjastuse ülejääk vahest kulutatakse kultuurilisteks üritusteks (aga kas see on nii?) nõustaksin ma ka vähema protsendiga, kuid kavatsen jääda ikkagi teatud protsendi juurde, milline arvestus tundub igati õiglane.

Kuid enne kui ma midagi ette võtan, ootan ära Teie vastuse. Vabandage veelkord, et Teid oma muredega tülitän, on Teil seal ju palju tegemist, kuid loodame et mul kunagi elus avaneb võimalus ka Teile kuidagimoodi nõuga ja teoga abiks olla.

Parimate tervitustega
Gert Helbemäe

P.S. Kui võimalik, siis palun mulle vastus saata lendpostiga, saan siis kirja kätte poole kiiremalt. Loodetavasti saate neil päevil kätte minu kaastöö ja kirja. Palun jätke see ORTO asi esialgu oma teada, väljaarvatud juhul kui Te peate vajalikuks kellegagi seda arutada. Jään peatset vastust ootama.

10. kiri

Armas härra Uibopuu!

Lüübek, 25. jaan.

Saadan Teie lehele kolm sõnumit. Tähtsaim ja kiireim on see DP tööde näituse sõnum, mida kohe pärast näituse avamist kirjutan ja kohe ära saadan, et saaksite järgmisse lehte panna. Oleks huvitav teada, kas ta jõuab õigel ajal kohale, siis tean, kas maksab teinekord niisugust reporterlikku kiirtööd veel teha. Näitusele on „UNRRA“ poolt inglaste seas tehtud kena reklaami.

Kasutan juhust ja pajatan siis ka paar sõna erajuttu. Ootan huviga Teie vastust. Kinnitan veelkord, et ma ei vaidle vastu mitte raha-ahnusest, vaid autorikaitse idee pärast. (See, mis ma Teile ühes kirjas kirjutasin erakirjade honoreerimisest oli muidugi puhtsüdamlik nali ja küllap Te seda sellisena ka võtsite!) Võib olla, et Teie mind oma kirjaga suudate veenda, et tasu on õiglane rahvuskultuuri seisukohalt s. t. et nimetatud kirjastus teeb kõik armastusest rahvuskultuuri vastu, nagu ta reklaamis toonitab, siis lõõn küll kõikuma.

Muuseas tabas UNRRA Lüübeki peakorterite likvideerimine ka mind, sest osakond liideti regioni peakorteriga, mis asub väikelinnas. Sinna taheti ka mind kaasa võtta, kuid loobusin, kuna oli kahtlane kas ma seal saan elamiseks omaette toa, perekond oleks pidanud siia jääma jne. Abikaasal jäi siin koht alles, mul käib siin 1-se märtsini kah palk ja toidunormid töötajatele edasi – viimane on kõige tähtsam. Hiljem saab vahest midagi muud. Püüan Teile vahepeal rohkem kaastööd teha ja ka pisut seda kirjutada, mida süda igatseb.

Veel mitte ametlikel teatel hakatakse meestöölisi dp-te seast Inglismaale võtma. Siis lähen minagi. Kuid need teated on veel kinnitamata.

Parimate tervitustega
G. Helbemäe

P.S. Palun nüüd mulle kirjutada ümbrikul märgitud aadressil!

11. kiri

Kallis härra Uibopuu!

Lüübek, 17. veebr. 1947

Sain Teilt neil päevil kirja. Palju tänu. Oli just kavatsus Teile kaastöö saata – seekord ühe joonealuse väikestest lookestest, millistes vast kajastub siinne elu. Lisaks paar lühiuudist.

Olen meeleldi nõus Teie lehele kavatsatud sarja raames midagi Vana-Tallinna ainelist saatma. Kuid ootan ära seni, kuni midagi sellest sarjast juba ilmunud on, et siis selget pilti saada kuidas kirjutada.

Mis puutub legendi, siis ei oleks ju mul lõpuks midagi selle vastu, kui ta „V. Eestis“ ilmub. Ainult kas ta sobib, poolitatud kujul, ajalehe joonealuseks? Kui „Loominguga“ niisugune õnnetu asi on, vilksatas pähe mõte, et vahest läheks see „Kodukolde“le,⁷⁶ mis viimasel ajal päris nägusaks ajakirjaks on kujunenud, kuigi esimestes aastakäikudes mõndagi valusalt häiris, eriti allpool arvestust avaldatud luulekatsetused. Kuid jätan selle Teie otsustada – kuidas Te arvate, et mul parem on, lähtudes sõpruse seisukohalt ja mitte „V.-Eesti“ toimetaja seisukohalt.

Kultuuriajakiri „Kauge Kodu“ nurub nimelt ikka kaastööd, kuid pühadeks ilmus seal minu kogu nimijutustus „Vaikija“ 15-nel leheküljel. Kui „Orto“lt“ jaatava vastuse sain, siis tahtsin käsikirja küll tagasi, kuid ta oli juba trükimasinas. Kuid ega see midagi ei tähenda, ainult et kogu käsikirjas muutsin viimasel minutil lõpu, enda arvates palju paremaks. Muide, kui Teil seda ajakirja ei peaks olema, siis võiksin Teile saata, kuid eeldan, et see toimetusel peaks olema, seal on nimelt mõned päris huvitavad kirjutised sees.

Raamat „Vaikija“ ilmub arvatavasti veebruaris, sest kuu algul kirjutas mulle korrektor, et viimased poognad on trükimasinas. Loodan, et kui mu abikaasa märtsis Rootsi puhkusele tuleb, siis saab ta ühe pühendusega ekspl. Teile üle anda isiklikult.

Jah, minu abikaasa Rootsi-sõit 10-neks päevaks näib nüüd enam-vähem kindel. Viisa lubati talle 10-ne päeva pärast, üks näe. Kui Teil peaks mõni soov Saksamaal olema, siis palun kirjutage. Täidaksime meeleldi. Saada siit ju erilist midagi ei ole, vahest eesti kirjanduse osas midagi siinilmunut või mingi asjatoimetus.

---

⁷⁶ Ajakirja andis Rootsis välja kirjastus Orto.

Mis puutub Inglismaale sõitu, siis usaldan Teile, et võib olla õnnestub kogu minu perel siit sinna pääseda! Nimelt, ühenduses balti naiste tööle-rakendamisega Inglismaale, kus minu abikaasa administratiiv-osas tegev oli, puutusime kokku otseselt inglise tööministeeriumi kõrgemate ametnikutega. Sai nendega dp-kohvilauas meil kõneldud nii kuis oskasime dp-de olukorrast ja Baltimaadest, millest neil nagu tavaliselt täit pilti ei olnud. Õnneks – ma ei taha muidugi ütelda, et see ainult meie teene oleks, on see mees nüüd Inglismaal üks innukamaid dp-de seal tööle-rakendamise eest võitlejaid. Ja isiklikult on ta meie heaks nii palju teinud, et saame kogu perega loodetavasti siit ära. Abikaasal on administratiiv-alal koht seal valmis ja mind arvati läbisuruda võivat – ajalehtede kirjasaatjana. Viimasel juhul pean jälle ühe palvega Teie poole pöörduma: kas Teie leht ei saaks mulle sel puhul välja anda ingliskeelse tunnistuse, et olen Teie kirjasaatja. Muidugi võtab see kõik veel aega, kui eks ole lootus ka hea. Töenäoline on meeste suurearvuline tööle

rakendamine, kuid asjaosalised ei taha sellest veel avalikult kõnelda. Kahju on see, et kogu perekonna massilise üleviimise osas näivad ees olevat veel suured takistused. Kuid loodame parimat – Inglismaa on siiski midagi juba teinud, kuna teised alles kõnelevad.

Peaks meie ülekolimine tõesti õnnestuma, siis loodan Teile mõndagi huvitavat sealt saata, nii et Teie toimetusel ei oleks põhjust minus pettuda.

Teie mainite arvustuse osa eesti kirjanduses. Teil on kahtlemata õigus, et neilt midagi õppida ei ole. Kuid laiale massile on neil ikkagi mõju. Aga huvitav on see, et just praegu, kus inimestel ajalehed mitte nii kergesti kättesaadavad ei ole ja sellega ka mitte „suuna juhtivad“ arvustused, on inimesed palju isikupärasemalt õppinud mõtlema. Olen seda märganud just siin kirjandusest huvitatute, kuid muidu oma alalt kirjandusest kaugemal seisvate inimeste juures. Nendega vesteldes mõne loetud raamatu üle, mida „ametlik“ arvustus ei ole mõjutanud, selguvad nii mõnedki terved vaated. Tehtud ja otsitud „positiivsus“ eraldatakse läbielatud ja otsitakse eelkõige elavat inimest, kes ei pruugi sugugi olla pagulane või seotud nende probleemidega. Tihti just kuuldu, et „tahetakse midagi teist“.

Ootan muidugi huviga oma „Vaikija“ arvustusi, kuigi oma tõekspidamistes ei kavatse ennast lasta kõigutada, olgu need arvustused siis missugused tahes. Armastust ühe või teise vastu ei saa meile keegi peale sundida ja ilma oma loomingut armastamata ei saa meie ju midagi luua. Muidugi, eksijad ja otsijad oleme kõik, aga lõpuks peame õige vastuse leidma ikkagi ise-endas.

Teie tunnete muret Saksamaa põgenike pärast. Muidugi, palju roosilist siin pole.

Gert Helbemäe portree ja teos „Vaikija“ kirjastuse Orto raamatute näitusel I Eesti üldlaulupeo ajal 1948. aasta suvel Stockholmis. RA, EFA.656.0.407029

Aga üldiselt leian: kahetsust tuleb tunda nende pärast, kes pimesi puhkavad veel kodumaal saavutatud tiitlitel ja positsioonidel. Tõsist kaastunnet väärivad noorukid – nüüd 18–21-aastased, kes ebaküpsena on pidanud liiga palju läbi elama, kes ennast nüüd küpseks peavad, ilma seda olemata ja kellele jaoks pole ühtki seadust, et neid vähemalt kutsekoolidesse sundida, milliseid siin on palju, kuid mis kiratsevad õpilaste vähesuse tõttu. Aga õnneks on paljud siingi näinud, et elu sammub viljatult ootajatest üle ja on siin siiski leidnud millega tegeleda ja kuidas kasinatele toiduratsioonidele lisa saada. Ärge unustage, et teinekord määrab Rootsi saadetava kirja tooni ka teadmine, et sugulane seal on „hiilgavas“ positsioonis. Tean siin paari juhust, kus kirjutajal polegi vast nii palju põhjust nurisemiseks kui ta nuriseb, kuid nende üksikute juhuste pärast ei julge muidugi veel olukorda üldistada. Kuid rahva vaimse olukorra pärast oleks muidugi kõige enam tervitatav, et laagriolukord siin nii kiirelt kui võimalik lõppeks.

On hea kuulda, et olete abielus ja vaimult nii tihedalt seotud inimesega. Perekonnd on praegusel ajal ikkagi varandus. Minu abikaasa ei ole kirjandusnimene, kuid ometi seob meid ka vaimne side, sest ta on intelligentne ja tasakaalustab oma „kindlalt maa peal käimisega“ minu sagedast „pilvedes hõljumist“. Noore romantikuna tõendasin ikka, et abiellun naisega koolipingist, kelle „vormin“ oma tõekspidamiste järele. Ja sellejärele talitasingi, sest tutvudes oli mu abikaasa gümnaasiumi eelviimases klassis ja abiellusime kohe pärast seda, kui ta kooli lõpetas. Ta on minust peaaegu 10 aastat noorem. Senini ei ole ma seda sammu kahjatsenud, tuleviku suhtes ei julge muidugi midagi ütelda, sest elu on heitlik! Kuid oleme mõlemad kodused ja usaldame, õieti läheneme väga harva inimestele, kuigi muidugi lõbusast seltskonnast ära ei ütle ja armastame tähelepanekuid koguda. Tuttavaid on meil siin palju, sõpru vähe, aga viimast oskame eriti hinnata. Ka kadestajaid leidub, sest abikaasa on oma noorusest hoolimata võitnud oma tööga ja energiaga teenistuskohal hea positsiooniga, kuid kadedus on üldinimlik nõrkus ja ei häiri meid.

Olen Teile jälle pika kirja kirjutanud! Kaastöö osas tahtsin veel mainida, et lühiloo-kese „Mees on mees“ leidsin saksa ajalehest ja ta meeldis nii, et tõlkisin, kui venelast iseloomustavat. Joonealuse skriinimise-lookene on kuulnud ühe ameerika tsooni eestlase suust. Tahan loota, et ta mitte Ameerika tsooni eesti lehtedes ei ole ilmunud, ise ei ole küll mulle silma hakanud. Seekord lõpetan ja soovin Teile kõike head

Parimate tervitustega
G. Helbemäe

P.S. Tuli veel meelde üks küsimus. Kas on mul Teie lehes niipalju honorari laekunud, et sellest jatkuks mu abikaasale sõiduks Malmöst Stockholmi. Sest ta randub rootsi rahata. Muidu saaks ka „Orto“ kaudu. Urime igatahes ise rootsi saatkonnast, kuidas oleks parem teha. Vahest jätkub Teil aega postkaardiks selles asjas?

G.H.

12. kiri

Armas härra Uibopuu!

Lüübek, 28. veebr. 1947

Saadan Teile siinjuures lubatud artikli ja ühe sõnumi. Aine tohiks üldsust huvitada. Nähtavasti oli samast sarjast Antiku artikkel, seepärast lisisin ka oma nime. Kui Teie leiate, et see tähekesega vihje kirjutuses on reklaami-maiguline, siis tõmmake ta palun maha.

Vahepeal on meie plaanid siin jälle pahupidi löödud. Abikaasale tuli Rootsist viisale – eitav vastus! Põhjus: eestlasest „UNRRA“ liikmele ei lubata sinna puhkus- ega ärisõite. Abikaasa oli muidugi kurb, sest paljud tuttavad-sugulased ootasid seal ja oleks ennast pisut vaba inimesena võinud tunda. Aga noh, lohutusime juba.

Pealegi, saime teise, tähtsama teate. Nimelt Inglismaa-sõidu asjus. Minult küsiti, kas ma nõustuksin seal kavatsetavas dp-laagris administratiiv-alal töötama. Muidugi nõustusin heameelega, sest mul oli muidugi selge, et ajakirjanduse alal üksi töötamisega ei oleks suutnud ära elada, vaid oleks seal pidanud ikkagi midagi omal käel vaatama. Aga seda tunnistust, millest kirjutasin, paluksin võimaluse korral küll, sest sellest võiks seal kasu olla.

Asi on nüüd niikaugel, et inglise tööministeerium on töötanud välja kava 100 000 dp. üleviimisest tööle Inglismaale – ja nimelt koos perekondadega. Valitsus olevat kahviimaks nõustunud, kuigi äärmised pahempoolsed on vastu. Ka seal tuleb esialgu laagrites elada, kuid on ikkagi võimalust siit-sealt kinni haarata. Esialgu, kuni kaval veel mõned takistused on võita, ei taheta, et sellest palju kirjutatakse, et mitte mõne riigi tähelepanu enneaegselt sellele juhtida. Nii igatahes öeldi mulle. Kuid inglise lehed ise on sellest üht-teist toonud.

„Välis-Eestist“ nägin, et üks teie kirjasaatjaist Saksamaal on kah nende „diecutter’ite“ peale sisse kukkunud, tuues sõnumi, et Schleswig-Holsteini rajoonis registreeritakse juba metallitöölisi koos perekondadega. Hea selle väärteate ilmumine küll ei olnud, kuid Teie ei saa seal ju midagi parata ja peate kõike seda võtma puhta kullana, mis Teile siit saadetakse. Ainult kirjasaatjad peaksid ise vaevaks võtma ja niisuguseid tähtsaid teateid kontrollima. Kahjuks ilmub ainult kuuldustele rajanevaid teateid õige palju. Huvitaval kombel on lätlased haruldased kuulujuttude meistrid ja sealt jõuavad nad ka eestlaste kätte. Lätlaste käest lähevad laagris lendu igapäev igat sorti uudised, mis kontrollides osutuvad seebimullideks. Aga enne trükib neid ära nende oma ajaleht!

Tuttavalt Rootsist saadud kirja ja „Välis-Eesti“ kuulutuse kaudu sain teada, et „Vai-kija“ on juba ilmunud. Isiklikult pean aga raamatu peale veel oma poolteist kuud ootama, sest palusin hra. Lauri vähemalt ühe ekpl. mulle posti kaudu saata, kuid ta vastas, et saadab kõik kastis koos teiste raamatutega. See võtab aga oma poolteist kuud aega. Tea, kas mõni sapine arvustus kah juba on ilmunud? E. Teatajas neid ikka ilmus vanasti, kuid siin pole seda lehte vist keegi enam mitu kuud näinud. Selle ajalehe kättesaamine lonkas küll siin alati, aga pärast seda kui nad reklaamisid, et on leidnud uue tee lehe Saksamaale saatmiseks, on ajaleht hoopis kadunud... Kui mul julgust oleks, siis paluksin Teid mõni silma hakanud arvustuse väljalõige ümbrikusse panna, kuid olen Teid niipalju tülitanud igasuguste pisiasjadega, et lihtsalt ei julge. Muuseas, kavatsen Teile lähemal ajal posti panna rida saksa ja prantsuskeelseid kultuurkuukirju, mis Teil seal vist saada ei ole, kuid mis on õige huvitava sisuga, peamiselt prantsuse kultuuriorientatsiooniga. Prantslased on muide õige osavad praegu siin oma kultuuri propageerimisel ja nende ressursidega ilmub siin mitu head kuukirja. Pean neid kahjuks teele saatma tavalise postiga, nii et see võtab aega, enne kui nad kätte saate.

Sedapuhku lõpetan.

Parimate tervitustega

Teie
Gert Helbemäe

13. kiri

Armas härra Uibopuu!

Lüübek, 27. märts 1947

Kõigepealt: palju tänu tunnustuse eest, mida möödunud nädalal ilusti kätte sain. Palun tänage minu poolt ka E. V. Saks'a⁷⁷ omistatud usalduse eest.

Tekkis paratamatult lühike vaheaeg kaastöös, sest siit ei olnud teps midagi erilist kirjutada. Streigist siin vast oleks võinud varem kirjutada, kuid kohapeal kukkus ta võrdlemisi segaselt välja. Alles nüüd selgub, et mujal oli olukord parem. Seetõttu – arvates küll, et Teil vist selle kohta juba ulatuslikke sõnumeid on, saadan veel ühe üldise lühiteate. Lisan siis veel mõningaid uudiseid. Ma ei tea, kas see „maskeraadi-asi“ Teile läheb, kuid tavaline lugeja on niisugusest asjast huvitatud.

Minu „Surma ristilapse“ kohta tahtsin veel märkida, et kui Teie teda oma lehes arvate kasutada võivat, siis jätke ta omale. Mul on mustandis valminud jälle kaks vana-Tallinna ainelist juttu (kuigi A. Laur mind ergutab romaani kirjutama ja leiab, et ma „Katsumuses“ olen romaani ära raisanud) nii et ühe neist võin „Koduteele“⁷⁸ saata, kes mulle saatis oma numbri kaastöö palvega. Tahaksin ainult selgust saada, kas „Surma ristilaps“ on veel Teie valduses.

Uuest „V. E.“ leidsin ka oma DP. pudemed. Vahepeal juba mõtlesin, et kas kiri sellega on kaotsi läinud. Muidu on elu siin läinud ootuse tähe all ja siit väljasaamise lootuses. Selles suhtes ei ole ka vahepeal mingeid pettumusi olnud, kuigi tõenäoliselt see veel aega võtab, enne kui inimhulgad siit lahkuma hakkavad. Arvestan ise juuni kuuga, kuigi arvatakse, et vahest mai algul juba algavad transpordid. Aga kui jälgida asjaolude bürokraatlikku käiku, siis ei tahaks seda uskuda.

Vahepeal oli ka „Orto“ meelt muutnud ja saatis mulle autoriex. postiga. Kaks raamatut saabus mulle juba varem, just täna tuli suurem hulk. Toimetan nüüd ka Saksamaal BHÜ asju ja post toob mulle pea igapäev pakke „kihutuskirjadega“ jne. Täiendan ennast praegu ka kõvasti inglise keele alal, sest seni olin seda kõnelema õppinud lihtsalt praktikast, tänu prantsuse keele oskusele. Nüüd võtan eratunde, et ennast grammatika alal täiendada.

Pakane, mis siin õige vali oli, on õnneks möödas ja üldiselt vaatab rahvas pisut lootusrikkamalt suvele vastu. Suure tänutundega võeti siin vastu ka rootsi eestlaste poolt saadetud toidupakid lastele, mis sisaldasid peamiselt oakohvi ja suhkrut. Eriti esimese arvel sai ennast igaüks sellega varustada mis just vajalik oli, sest selle eest saab siin kõike, mis lapsele hädatarvilik. Igatahes laagrites pani see ilus kingitus unustama seda vimma, mis tekitas eesti kulla alusel jagatava alaväärtusliku kauba kinkimine. Ma imestan ainult, et ma ei ole lugenud kusagilt mingit eesti komiteede ametlikku tänukirja selle kohta, sest muidu on need „kutsutud ja seatud mehed“ väga kärmed igasugust tühja-tähja õiendama.

Muutusin jälle sapiseks! Seetõttu on vist parem, kui ma lõpetan.

Parimate tervitustega

Gert Helbemäe

P.S. Lisan uudistele ka memorandumi teksti.

⁷⁷ Edgar Valter Saks (1910–1984), ajalehe Välis-Eesti asutaja, poliitik, harrastusajaloolane ja kirjanik.

⁷⁸ Rootsis ilmunud ajakiri, mida anti välja kaks numbrit.

14. kiri

Armas härra Uibopuu!

Lüübek, 1. aprl. 1947

Teatan Teile oma suure uudise, millest alles paari tunni eest teada sain. 19-dal aprillil jätame abikaasaga Saksamaa maha ja sõidame Inglismaale, et mõlemad töötada esimese asutatava dp-läbikäigulaagri administratiivis! Oleme tõesti õnnelikud, et siit välja saame, kuigi oleme teadlikud ka ees ootavatest raskustest. Kuid ega raskusteta seda elu ei elata. Halb on see et ema ja laps peavad esialgu maha jääma, kuid astume seal kohe samme, et neid järele saada. Nende eest on siin küllalt hoolitsetud, kuni nad järele saavad.

Aga nüüd – tahan Teile seal suure hooga hakata kaastööd saatma. Kirjutage palun omapoolseid soove. Kas Teil läheks niisugune asi, nagu esimeste „Inglismaa vallutajate“ sinnasõidust elav, vestetaoline kirjeldus. Meie esimene „ekskursioon“ koosneb 95. inimesest – kokad, koristajad, büroopersonal jne. Peamiselt eestlased ja lätlased. Kuigi lätlased arvuliselt pisut on ülekaalus, siis juhtivad kohad on kõik eestlaste käes. Küllap seal tuleb ette mõndagi millest kirjutada, aga kui Teil erilisi soove on, siis palun teatage.

Loodetavasti olete nüüd minu poolt siit saadetud „Vaikija“ kätte saanud. Saatsin selle inglise postiga.

Teisel päeval: olen juba komisjoni poolt ametnikuna vastu võetud. Konkurents oli küll väga suur – 28 isiku seast valiti 2 ametnikku. Kuid üks „halvem“ uudis on see, et tööministeeriumi esindaja ei soovitanud abikaasal praegu sõita, sest talle on parem koht hiljem kindlustatud – 12 laagri inglasele ülema abi. Muidugi võttis ta soovitus kuulda ja jääb esialgu siia. Pärast lähen minagi sinna tööle, kuhu abikaasa koha saab.

Saadan Teile minu arvates siin esmajärgulise uudise. Kesa Detmoldist sõitis siia ja pinnis mind. Tahab Eesti Teatajale saata. Kõnelesin talle üht-teist, kuid mina saan Teile saata asjad inglise lendposti kaudu kuna Kesa peab kasutama dp-posti. Ka usutlust ei ole tal. Pealegi sain ma hiljem huvitavaid üksikasju juurde. Loodame, et saate enne teisi ära tuua. Saadan kirja ära pühade laupäeval.

Häid pühi

Gert Helbemäe

15. kiri

Armas härra Uibopuu!

Lüübek, 9. aprill 1947

Palju tänu kirja eest! Mul on tõsiselt heameel, et avaldate arvamust minu raamatu kohta. Eriti heameel on mul, et nendite mõningate tööde sisepinget ja sügavust. Enda arvates kirjutasin neid tõesti veendumusest ja mitte selleks, et teha sõnu. Ja kui näed, et sellest on aru saadud, siis on see suureks rahulduseks. Raamat „Vaikija“ on Saksamaale jõudnud ainult minu autorieksp. kaudu. Noh, tuttavate arvamus on muidugi üldsõnaline-heahtalik. Peale Teie arvamuse valmistas mulle headmeelt ühe noore pastori kiri, kes ainult „Vaikijat“ oli „K. Kodus“ lugenud ja kriipsutas alla puunikerdaja-meistri monoloogi, mis mulle endalegi on selles loos kõige südamelähedasem, kuid kartsin, et lugejad peavad seda poseerimiseks.

Mis puutub näidendisse, siis oli see mul valminud juba enne novellikogu. Ta jäi mul laekasse, kuid võistlusest kueldes otsustasin sinna saata. Käsitleb Joh. Kappeli elu, on

kirjutatud väikelava nõudeid arvestades.⁷⁹ Selles on tüüpe, mida ise pean õnnestunuks. Kuid kuuldavasti trükitakse see näidend eriraamatuna Ameerika tsoonis, siis saadan Teilegi.

Kuid nüüd, Inglismaal, pean vist küll esialgu kirjandusliku töö maha heitma. Tuleb kõvasti rabelda, et jalad alla saada.

Siin on muidugi kõik inimesed elevel. Selge on see, et tegemist on eeskätt tööleviimisega ja need kes sellest ei taha aru saada, on muidugi pettunud. Ma mõtlen just meie intelligentsi, kes koputavad oma diplomitele ja aurahadele. Sest kahjuks nõutakse seal peamiselt inimesi lihttöödele. Kuid ma võin puhta südametunnistusega ütelda, et oleksin siirdunud sinna ka vabrikutöölisena. Sest see on ikkagi ainuke võimalus siit pääseda. Ja ma usun lõpuks ikkagi isikliku tubliduse võitu. Erajutuajamisel balti rahvaste esindajatega on inglise tööministeeriumi esindajad lubanud ka nii mõndagi kultuurilisel alal, mida enne ei teadnud oodatagi. Halvem on muidugi see, et perekonna üleviimiseks ei ole antud veel ühtki kindlat tähtpäeva.

Üldiselt on registreerijate tung praegu siiski õige suur. Ka ametlikud rahvaste esindajad on aktsiooni poolt. Püüan Teile sõidust saata lõbusa vestetaolise joonealuse. Ma ei tea, kas läheks Teile üks veste üksi sõidust ja teine sealsest elust? Kirjutan Teile kohe oma täpse aadressi seal, kuid praegu ei tea ma veel seda. Tänapäevase kirjaga koos aga kavatsen saata ühe pisut tõsisema asja tänapäeva Saksamaalt. Vast on see viimane asi siit.

10. aprl. Siin on praegu valitsemas „torm veeklaasis“ kuna lätlased leiavad, et transiitlaagris on kõik paremad kohad saanud eestlased. Ähvardavad midagi ette võtta. Tegelikult on neid koosseisus enam kui pool. Muidugi on see asjata vahelöömine, sest koosseisu valis välja tööministeeriumi esindaja. Ja kui meie perekonnale teatud eelisi pakuti, siis ainuüksi seepärast, et mu abikaasa ennastalgavalt siitpoolt korraldas balti naiste transporti ja et minus nähakse eesti vaimuinimest, keda tahetakse aidata.

Parimate tervitustega

Gert Helbemäe

---

⁷⁹ Helbemäe näidend „Viibinud vastus“, mis põhineb tema varasemal kuuldemängul „Oleksin laululind“ ja ilmus Saksamaal ka sama pealkirja all.